

Závěrečná zpráva z dotazníkového
šetření

Prognóza vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby

Prognóza vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby

Závěrečná zpráva z dotazníkového šetření

Autoři: Nadace Sirius, MEDIAN s.r.o.

Vydala Obecně prospěšná společnost Sirius, o.p.s. pro Nadaci Sirius

Všehrdova 560/2, 118 00 Praha 1

První vydání

Praha 2020

Neprodejný výtisk

© Nadace Sirius, 2020

ISBN 978-80-906468-4-1 (kroužková vazba)

ISBN 978-80-906468-6-5 (online: pdf)

Prognóza vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby

Závěrečná zpráva z dotazníkového šetření (říjen 2020)

Realizátor: Nadace Sirius ve spolupráci s MEDIAN, s.r.o.

Výzkumný tým: Dana Lipová, Roman Petrenko, Pavel Charamza, Přemysl Čech

Nadace Sirius je soukromá nadace, která vznikla v roce 2008 s cílem pomáhat ohroženým dětem. Zaměřuje se především na podporu projektů a aktivit, které vedou ke zlepšování systému péče o ohrožené děti v České republice, podporuje proto širokou škálu aktivit od výzkumů po přímou práci s rodinou dítěte. Nadace působí především v oblasti prevence ohrožení dítěte a jeho rodiny, náhradní rodinné péče a v oblasti podpory zdravotně znevýhodněných dětí, podporuje však řadu projektů i z jiných oblastí.

www.nadacesirius.cz

MEDIAN, s. r. o., je česká nezávislá soukromá společnost založená v roce 1993, mající s významné postavení na trhu v České i Slovenské republice. Realizuje všechny typy kvalitativních i kvantitativních výzkumů trhu a výzkumů veřejného mínění, zaměřuje se především na oblasti výzkumu trhu, médií a veřejného mínění. Poskytuje seriózní a inovativní přístup v oblasti mediálních, marketingových a sociálně-politických výzkumů, a to od počátečního návrhu až po analýzu, zpracování dat a závěrečná doporučení. Nabízí vlastní softwarové nástroje pro efektivní marketingové plánování v oblasti médií a reklamy. Kromě mediálních a spotřebitelských projektů se věnuje oblasti sociologických výzkumů.

www.median.eu/cs/

Děkujeme všem odborníkům, kteří se s námi do sestavení prognózy zapojili. Díky jejich trpělivosti a spolupráci se podařilo získat data, ze kterých mohla být tato prognóza dalšího vývoje a doporučení priorit pro další období sestavena.

Děkujeme také prof. PhDr. Arnoštu Veselému, Ph.D. a Mgr. Magdaleně Mouralové, Ph.D. za odborné konzultace k metodologii výzkumu.

Obsah

Obsah	4
1. Úvod	7
1.1. O prognóze	7
1.2. Metodologie	7
1.3. Poznámka závěrem – používání generického maskulina	8
2. Respondenti	10
3. Očekávané změny hodnot	13
4. Odhad situace rodin s dětmi	17
4.1. Definice typů rodiny	18
4.2. Závažnost problému pro rodinu s dětmi	18
4.1. Výskyt problémů mezi rodinami s dětmi	21
4.1.1. Finanční a majetkové faktory	23
4.1.2. Faktory související s kvalitou života	24
4.1.3. Faktory vztahů v rodinách	25
4.1.4. Faktory s vlivem na chování členů rodiny	26
4.1.5. Další faktory	29
4.1.6. Celkové hodnocení ohroženosti rodiny	30
4.2. Dopad rizikových situací na rodinu	32
4.2.1. Míra dopadu na rodinu	32
4.2.2. Výskyt ohrožení z pohledu míry dopadu na rodinu	34
4.2.3. Schopnost rodin řešit problémy	35
4.3. Prioritizace problémů podle odborníků	38
5. Služby	40
5.1. Definice služeb	40
5.2. Poptávka po službách	41
5.3. Důležitost služeb pro rodiny	42
5.3.1. Důležitost služeb pro rodinu s dětmi	42
5.3.2. Důležitost služeb pro stát	43
5.4. Problémy služeb	44
6. Návrhy odborníků	48
6.1. Úpravy současných služeb pro rodiny s dětmi	49
6.2. Nové služby pro rodiny s dětmi	49
6.3. Finanční podpora rodin s dětmi	50
6.4. Priority státu z pohledu odborníků	52
7. Hlavní poznatky	57

Předmluva

Rok 2020 je po celém světě bezprecedentně poznamenán šířením nemoci COVID-19, kterou způsobuje koronavirus s označením SARS-CoV-2. První zaznamenaný případ v České republice byl 1. března 2020. Pro zpomalení šíření viru byla v České republice postupně zavedena celá řada opatření, která přinesla nevídanou míru omezení a restrikcí a přímo se dotkla každodenního života českých rodin. Množství lidí bylo negativně ovlivněno omezením ekonomiky, nuceným uzavřením živností, obchodů a zastavením činnosti řady provozů a výrobních podniků. Uzavření škol, školek i volnočasových aktivit, přerušení sociálních služeb, omezení zdravotnické péče i další karanténní opatření vedly k izolaci rodin, která výrazně zvýšila riziko rozvoje ohrožujících situací pro děti.

V médiích i mezi odborníky se okamžitě začalo mluvit o dopadech těchto opatření na rodiny, zejména o zhoršující se finanční situaci rodin a riziku ztráty zaměstnání pro pracovníky v některých odvětvích ekonomiky, ale také o negativních dopadech na psychiku lidí. Objevila se řada prognóz dalšího vývoje české ekonomiky. Od začátku jsme vnímali, že situace může vážným způsobem dopadnout na rodiny s dětmi, a to zejména na ty rodiny, které mají nějakým způsobem snížené kapacity se s krizí vypořádat či jsou u nich již přítomny nějaké rizikové faktory, které může situace kolem karanténních opatření vystupňovat. Proto jsme se, inspirováni publikovanými prognózami dalšího ekonomického vývoje, rozhodli sestavit obdobnou prognózu vývoje zaměřenou na rodiny s dětmi a služby, které je podporují. Oslovili jsme proto s žádostí o spolupráci řadu odborníků z akademického prostředí, státní správy a samosprávy a také odborníků z terénu, kteří přímo rodiny podporují. Na sestavení prognózy s námi spolupracovala výzkumná agentura MEDIAN a metodické vedení nám poskytla Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy.

Domníváme se, že je dnes zapotřebí zaměřit se nejen na zdravotní a ekonomické aspekty společnosti, ale věnovat také specifickou pozornost nejzranitelnějším skupinám rodin a chránit děti před dopady současné situace. Pevně věříme, že tato prognóza vývoje přispěje k otevření diskuse o potřebných opatřeních na podporu rodin s dětmi jak mezi odborníky, tak v široké veřejnosti. Prognózu jsme sestavovali s velkou péčí, aby mohla sloužit nejen odborníkům v terénu nebo akademikům, ale i jako kvalitní podklad pro rozhodování o cílech a aktivitách sociální a rodinné politiky pro nastávající měsíce.

Dana Lipová, ředitelka Nadace Sirius

Kapitola 1.

Úvod

1. Úvod

1.1. O prognóze

Naší ambicí je nabídnout prognózu, kterou bude možné využít jako podklad pro rozhodování v oblasti rodinné a sociální politiky, a to jak pro subjekty státní správy a samosprávy, tak pro subjekty neziskového sektoru. Naše základní otázka proto zní: „Jak se bude podle expertů vyvíjet situace rodin s dětmi v České republice v následujících měsících?“

Tato otázka v sobě zahrnuje dvě roviny uvažování. Jednou úrovní je očekávaný vývoj na mikroúrovni samotné rodiny. Druhou úrovní je rovina celospolečenská z hlediska sociální a rodinné politiky a systematické podpory rodin (např. na úrovni kraje). S ohledem na tento rozpad jsme si definovali výzkumné podotázky. Na úrovni rodiny se jednalo především o otázky, jaké problémy se projeví v rodinách se zvýšenou intenzitou a ve kterých typech rodin lze očekávat výraznější problémy. Na úrovni společnosti nás zajímalo, jaké problémy se projeví v systému péče o ohrožené rodiny, v preventivních a sociálních službách pro rodiny s dětmi, ve kterých oblastech budou rodiny potřebovat zvýšenou podporu státu nebo s jakými obtížemi se mohou nově potýkat poskytovatelé péče/služeb a různé typy služeb.

1.2. Metodologie

Sestavení prognózy nelze realizovat jako klasické dotazníkové šetření, proto jsme museli postupovat dle výzkumné **metody Delphi** (název metody je odvozen od mytické antické věštiny). Ta se používá pro sestavení prognózy dalšího vývoje, ale také se uplatňuje v řízení projektů s velkým počtem rizik. Metoda pracuje s panelem expertů, kteří jsou opakovaně anonymně dotazováni. Obvykle se realizují dvě až čtyři kola dotazování, počet kol se určuje podle cíle výzkumu. V našem případě proběhla dvě kola dotazování. V rámci této metody probíhá dotazování anonymně, experti se nepotkávají a vyplňují dotazníky. Před dalším kolem dostávají informaci o výsledku předchozího kola a mají možnost své odpovědi přizpůsobit v dalším kole. Cílem je dosáhnout názorového konsensu v základních parametrech.

Odborníci oslovení k účasti na sestavení prognózy byli vybíráni tak, aby proporcionálně pokryli různé profese a odbornosti z akademického prostředí, státní správy a samosprávy a organizací, které se věnují přímé práci s rodinami. Do sestavení prognózy se zapojilo 123 odborníků.

Dotazování prvního kola probíhalo v termínu od 1. 6. do 15. 6. 2020. Kompletně vyplněné údaje jsme získali od 102 odborníků (tj. přibližně 83 % návratnost). Dotazník prvního kola byl zaměřen především na následující oblasti: hodnoty a postoje společnosti; finanční a majetkové faktory; vztahy v rodinách; kvalita života; chování členů rodiny; služby pro rodiny. Předběžné výsledky prvního kola byly odborníkům zaslány v e-mailu dne 28. 6. 2020 a zahrnovaly data od 97 respondentů (5 odborníků vyplnilo dotazník prvního kola až po stanoveném termínu a jejich výsledky nebyly ve výsledcích zaslanych respondentům před druhým kolem zpracovány, do této finální zprávy již zahrnuty jsou).

Dotazování druhého kola probíhalo v termínu od 29. 6. do 21. 7. 2020. Dotazník byl zaslán opět všem 123 odborníkům. Dotazník v druhém kole vyplnilo celkem 101 respondentů, z nich 98 vyplnilo také první kolo. Otázky v tomto kole se zaměřovaly především na to, na jaké situace a služby by se podpora

státu měla podle odborníků zaměřit, jaká je přínosnost investic do jednotlivých typů opatření a jaké poučení (inspiraci, nápady) si můžeme pro oblast péče o ohrožené děti a rodiny odnést.

1.3. Poznámka závěrem – používání generického maskulina

V rámci této zprávy používáme názvy osob a priori v mužském rodě (jedná se o tzv. generické či zobecňující používání maskulina). Jsme si toho vědomi a používáme to záměrně pro snadnější čtivost textu. V této zprávě se tak často setkáte se slovy „odborníci“, „experti“ či „respondenti“. Mezi účastníky našeho výzkumu přitom byly převážně ženy – odbornice a expertky. Uvádění označení v mužském rodě si dovoluujeme mj. proto, že nepovažujeme pohlaví našich respondentů a respondentek za důležité pro celkové závěry. Ostatně analýza odpovědí nám ukázala, že pohlaví nehrálo roli v odpovědích, na rozdíl např. od profesního zařazení. Spolupráce všech odbornic, expertek a respondentek, které se tvorby prognózy zúčastnily, si velice vážíme a věříme, že díky tomuto vysvětlení nám užívání mužského rodu nebudou mít za zlé ony ani další čtenáři a čtenářky této zprávy.

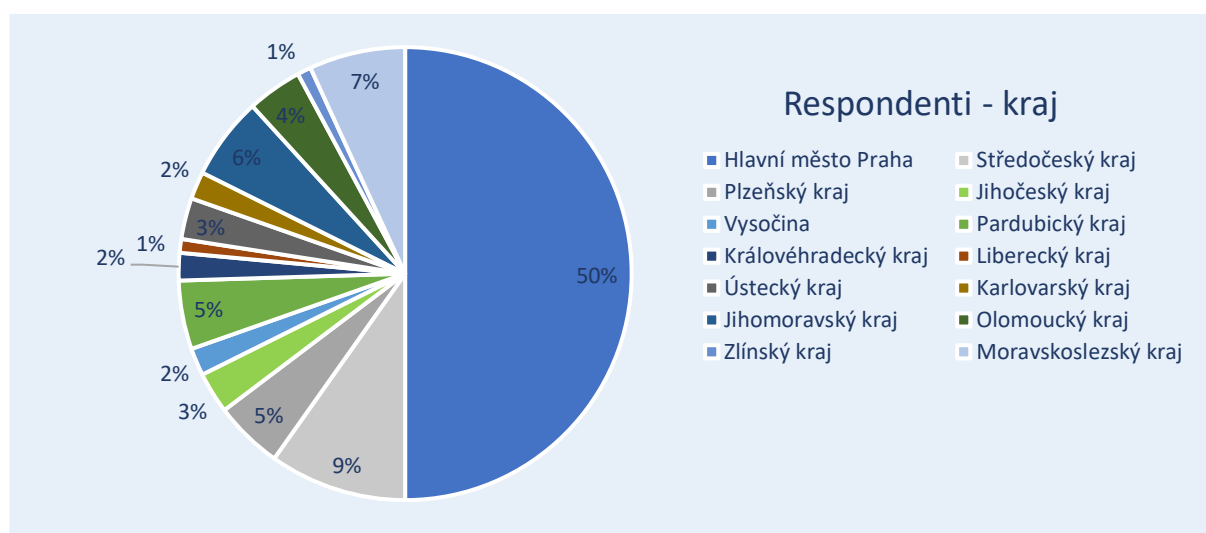
Kapitola 2.

Respondenti

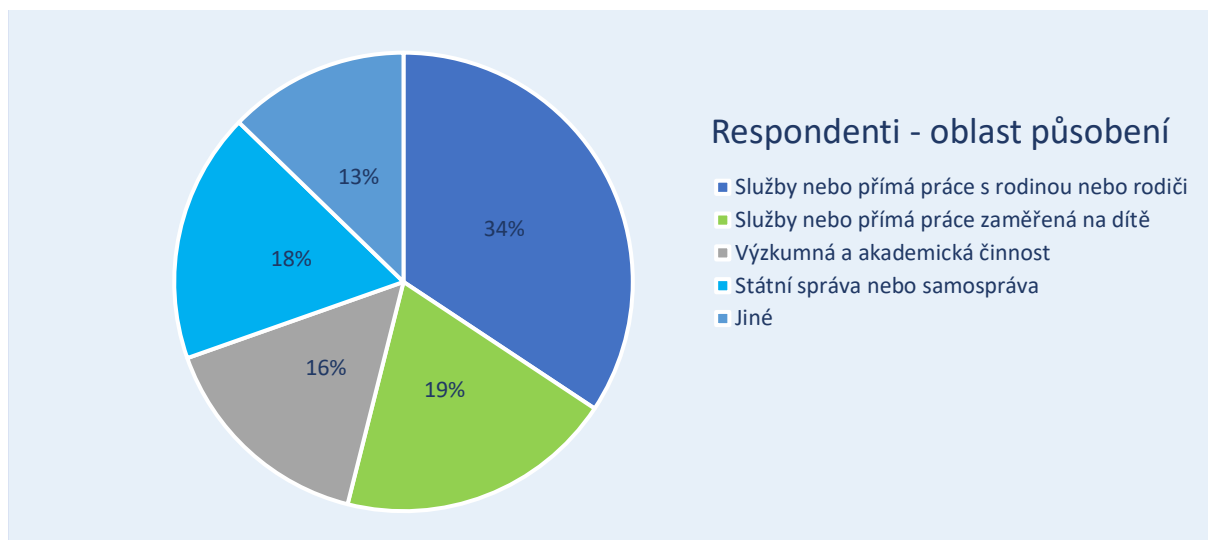
2. Respondenti

Vyplnění dotazníků obou kol bylo pro respondenty poměrně náročné a ne všichni respondenti vyplnili kompletně oba dotazníky. Alespoň jednoho kola se účastnilo 105 odborníků. Dotazník prvního kola vyplnilo 102 odborníků, dotazník druhého kola vyplnilo 101 respondentů, dotazníky obou kol vyplnilo 98 odborníků.

Účastnilo se 26 mužů a 76 žen. Odborníci, kteří se šetření zúčastnili, žijí v celé České republice, polovina odborníků působí v Praze. Respondenti z akademického a výzkumného prostředí působí převážně v Praze (9 ze 16 respondentů), stejně tak respondenti ze státní správy a samosprávy (8 z 18 respondentů).

Z celkových 102 odborníků pracuje ve službách nebo v přímé práci s rodinou 35 odborníků, ve službách nebo v přímé práci zaměřené na dítě 20 odborníků, ve státní správě nebo samosprávě působí 18 respondentů, výzkumnou nebo akademickou činností se zabývá 16 respondentů a 13 respondentů uvedlo jinou oblast.

Následující tabulka ukazuje zázemí odborníků, kteří pracují s rodinou nebo dítětem nebo uvedli, že pracují v jiné oblasti, někteří odborníci uvedli více oblastí působení:

Oblast	Počet
Rodinná, mateřská a komunitní centra	3
Manželské a rodinné poradny	6
Nízkoprahové kluby pro děti	3
Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi	20
Raná péče	3
Asistenční služby	2
Denní a týdenní stacionáře	4
Domovy pro osoby se zdravotním postižením	2
Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	2
Dětské domovy pro děti do 3 let (kojenecké ústavy, dětská centra)	2
Dětské domovy a dětské domovy se školou, výchovné a diagnostické ústavy	2
Azylové domy	3
Domy na půl cesty	1
Pedagogicko-psychologické poradny	1
Speciální pedagogická centra	2
Adiktologické služby	2
Psycholog	8
OSPOD	1
Dětské lékařství, zdravotnictví	2
Krizové linky, krizové služby (vč. domácího násilí)	5
Podpora samoživitelů	1
Pěstounská péče	5
Pověřená osoba k výkonu SPOD	3
Prevence v oblasti rizikového chování dětí a dospívajících	2
Psychoterapie	1
Sociální rehabilitace	1
Škola	1
Jiné terénní a ambulantní programy	3

Kapitola 3.

Hodnoty

3. Očekávané změny hodnot

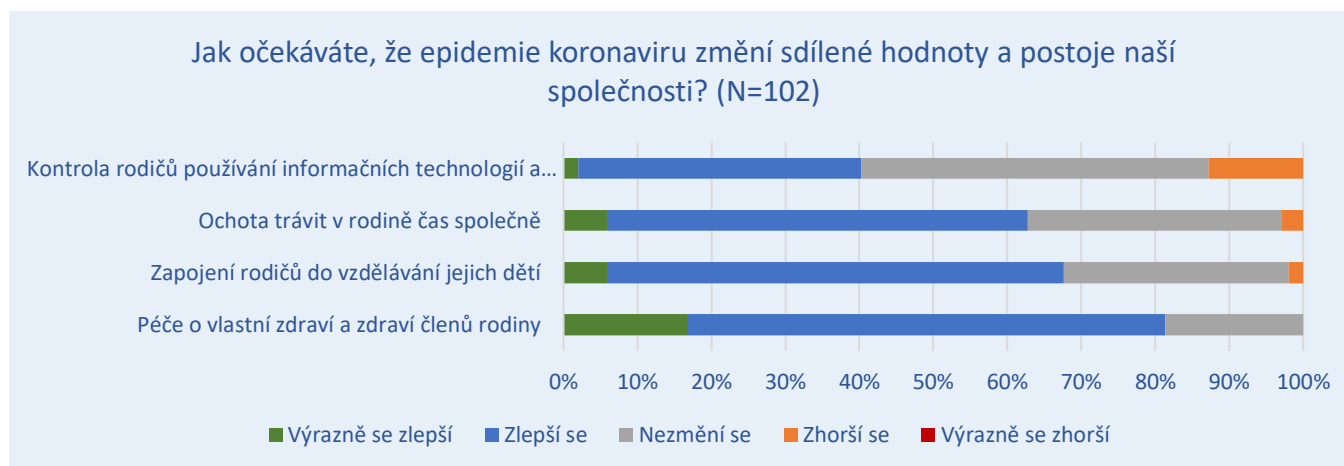
Základní zjištění

Na změnu postojů nebude mít podle většiny odpovědí zkušenost s událostmi kolem COVID-19 výrazný vliv. Nejvýraznější zlepšení očekávají odborníci v případě péče o vlastní zdraví, kde se téměř 17 % z nich domnívá, že dojde dokonce k výraznému zlepšení, a dalších 65 % očekává zlepšení. Dále očekávají zvětšení citlivosti k potřebám blízkých lidí a větší zapojení rodičů do vzdělávání dětí.

Naopak nejhorší posun ze všech uvedených možností očekávají v případě ochoty podporovat neziskové organizace, kde 6 % z nich očekává dokonce výrazné zhoršení. Zhoršení se obávají také v případě citlivosti k potřebám jiných skupin a projevům domácího násilí. Kromě dvou případů (postoj k učitelům a ochota podporovat neziskový sektor) je míra shody v názorech odborníků relativně vysoká.

Zúčastnění odborníci jsou v zásadě mírně optimističtí v odhadech změn hodnot v důsledku zkušeností s pandemií COVID-19, nečekají výrazné posuny ani jedním směrem (možnosti „výrazně se zlepší“ nebo „výrazně se zhorší“ byly používány jen minimálně), ale u řady nabízených hodnot očekávají spíše zlepšení. Nechali jsme odborníky ohodnotit celkem 16 výroků z různých oblastí. Kromě samotného hodnocení se sledovala také míra jejich názorové shody. Pro přehlednější orientaci je uvedeme rozdělené do čtyř tematických okruhů.

První oblast se týkala vybraných aspektů rodinného života:

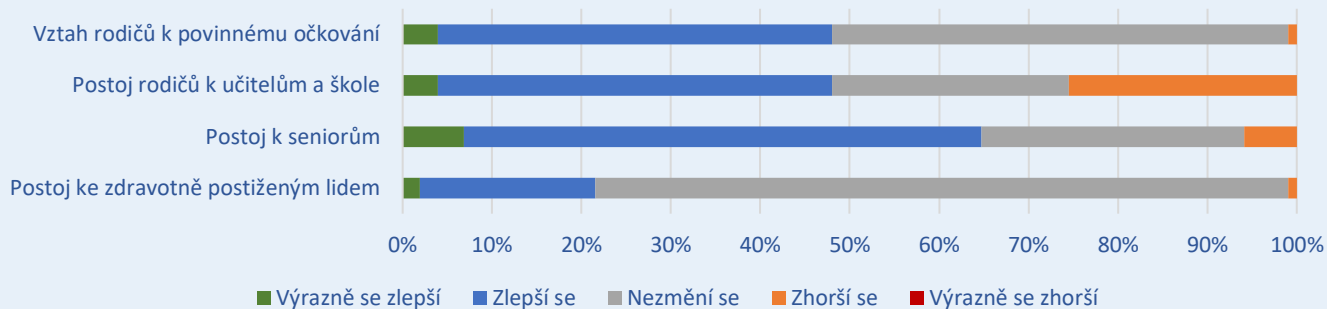

U třech ze čtyř těchto výroků se odborníci klonili spíše k názoru, že dojde k jejich pozitivní změně. Nejvíce o tom byli přesvědčení u péče o vlastní zdraví a zdraví členů jejich rodiny. Nikdo z odborníků se nedomníval, že v tomto případě dojde ke zhoršení.

Podobně pozitivně vidí ochotu rodin trávit čas společně, kdy přes 60 % z nich očekává větší ochotu ke společnému trávení času v rámci rodiny v budoucnu. U kontroly dětí, jak používají informační technologie a internet, ze strany jejich rodičů většina oslovených expertů neočekává žádnou změnu, 38 % očekává zlepšení a necelých 13 % naopak zhoršení.

Druhá skupina se týkala postojů rodin:

Jak očekáváte, že epidemie koronaviru změní sdílené hodnoty a postoje naší společnosti? (N=102)

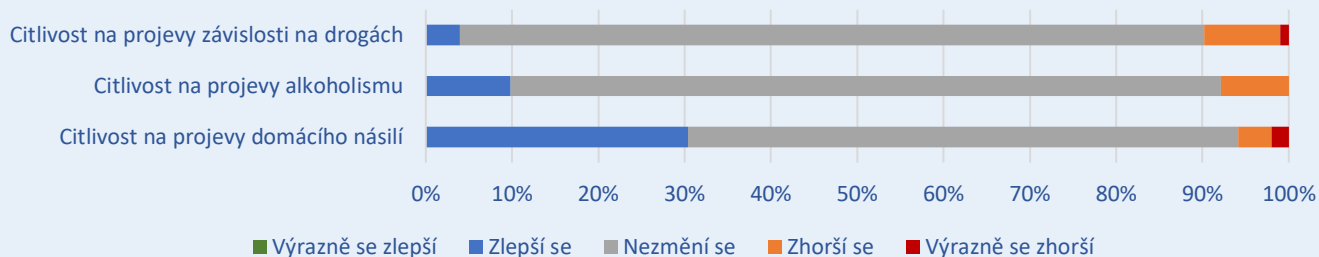

Ze všech výroků panovala největší shoda v názoru, že nedojde ke změně v postoji k lidem se zdravotním postižením (78 % odborníků).

Nejméně ze všech výroků se odborníci shodli na hodnocení změny postoje rodičů k učitelům a škole. Vzhledem k tomu, že bylo šetření prováděno v době, kdy stále nechodili starší žáci, středoškoláci ani vysokoškoláci do školy z důvodu karanténních opatření, dá se předpokládat, že se do tohoto bodu odrazila i osobní zkušenost respondentů s prací učitelů, která mohla být velmi rozdílná.

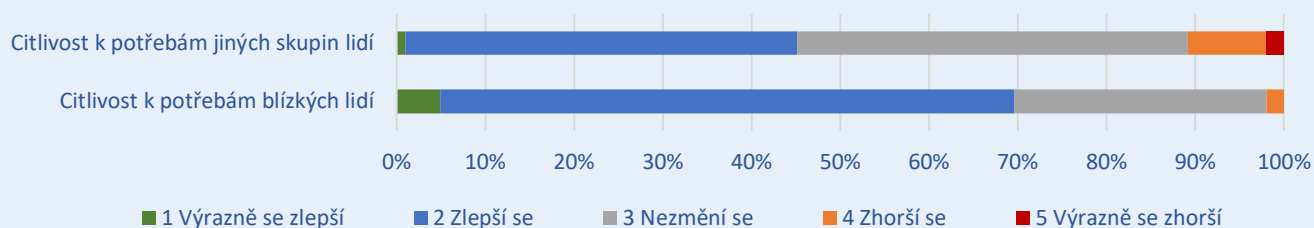
Další výroky se týkaly odhadu změn v citlivosti lidí k závažným problémům v rodině:

Na úvod bychom se Vás chtěli zeptat, jak očekáváte, že epidemie koronaviru změní sdílené hodnoty a postoje naší společnosti? (N=102)

Největší míra shody panovala v názoru, že se citlivost lidí na projevy alkoholismu a projevy závislosti na návykových látkách nezmění. Očekává to 82 % odborníků v případě alkoholismu a 86 % odborníků v případě návykových látek. Zlepšení nebo zhoršení očekává u těchto jevů jen minimum oslovených odborníků. V případě násilí v blízkých vztazích očekává většina oslovených expertů, konkrétně 64 %, že se citlivost lidí celkově nezmění, ale 30 % z nich predikuje zlepšení, což je výrazně více než u zbývajících dvou možností.

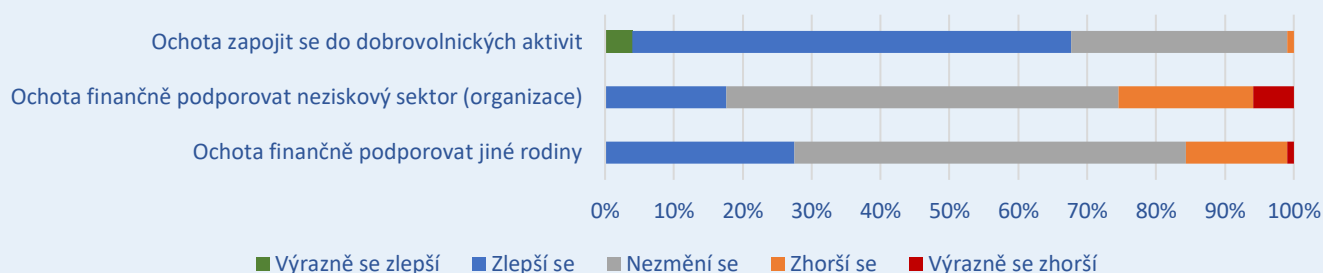
Na úvod bychom se Vás chtěli zeptat, jak očekáváte, že epidemie koronaviru změní sdílené hodnoty a postoje naší společnosti? (N=102)

Citlivost k potřebám jiných lidí se podle odborníků nezmění nebo se lehce zvýší, vyšší zlepšení očekávají v případě vztahu k blízkým osobám.

Poslední skupina výroků se týkala ochoty pomáhat:

Jak očekáváte, že epidemie koronaviru změní sdílené hodnoty a postoje naší společnosti? (N=102)

Více než čtvrtina oslovených expertů očekává posun směrem ke zhoršení situace u ochoty finančně podporovat neziskový sektor, kde téměř 20 % odborníků očekává, že se tato ochota zhorší, dalších 6 % očekává, že se zhorší výrazně. Míra shody je však v tomto případě nižší než u ostatních výroků (18 % naopak očekává, že se zlepší, a 57 % neočekává změnu). Podobné výsledky má také ochota finančně podporovat jiné rodiny, většina odborníků nečeká změnu (57 %), část očekává zlepšení (28 %), část naopak zhoršení (16 %). Míra názorové shody je vysoká u hodnocení ochoty lidí zapojovat se do dobrovolných aktivit v dalším období. Téměř 64 % odborníků očekává, že se tato ochota vlivem epidemie COVID-19 zvýší.

Kapitola 4.

Rodiny

4. Odhad situace rodin s dětmi

Základní zjištění

Největší nárůst problémů odborníci očekávají v souvislosti se zhoršující se ekonomickou situací: **ztráta zaměstnání, snížení příjmu a ztráta bydlení**. Ztráty bydlení se nejvíce obávají v případě rodin samoživitelů. Kromě finančních problémů očekávají odborníci největší nárůst problémů spojených s **vyčerpáním rodičů, se závislostmi souvisejícími s užíváním telefonu nebo počítače a s psychickým onemocněním nebo depresí členů rodiny**.

Nejvýraznější dopad na rodinu s dětmi má podle odborníků **ztráta bydlení**. U této situace odborníci zároveň očekávají, že bude v blízké budoucnosti potkávat rodiny výrazně častěji než na začátku roku 2020. Výrazný dopad na rodinu má podle nich **také fyzické a psychické násilí v rodině nebo závislost na alkoholu**. Obdobně velký dopad má také fyzické nebo psychické vyčerpání rodičů a ztráta zaměstnání. Důležité je v této souvislosti zmínit, že u všech těchto rizik očekávají odborníci v blízké budoucnosti zhoršení.

Pomocí počtu zasažených rodin a míry dopadu byl zkonstruován index závažnosti problému. **Nejzávažnějšími problémy**, kterým budou rodiny s dětmi čelit, jsou nyní **finanční problémy, ztráta bydlení a vyčerpání rodičů a s ním související domácí násilí a závislosti**. Toto jsou problémy, na které by se měla zaměřit podpůrná opatření vlády a samospráv.

Rodiny samoživitelů podle nich budou čelit výrazně větším problémům než ostatní rodiny, a to i v oblastech, které s finanční a majetkovou situací přímo nesouvisí, jako jsou závislosti nebo rizikové chování dětí.

Rodiny, kde žijí dva rodiče, považují obecně odborníci za méně ohrožené. K těmto rodinám řadí odborníci i pěstounské rodiny, které dokonce v případech vztahových problémů, psychického a zdravotního stavu rodičů nebo finančních problémů vidí jako nejméně ohrožené ze všech. Avšak v případě rizikového chování dětí je vidí na opačné straně stupnice ohrožení, tj. jako více ohrožené.

Specificky se jeví v očích odborníků také tzv. složené rodiny (rodiny partnerského páru a dětí, které nejsou biologicky spřízněny s oběma partnery), jejichž ohroženost je v některých případech hodnocena níže, podobně jako u klasických rodin, a v jiných případech vysoko, podobně jako u rodin samoživitelů. Odborníci v jejich případě očekávají především růst problémů spojených se vztahy v rodině, závislostmi a problémovým chováním dětí.

Vyšší kompetenci řešit problémy předpokládají odborníci u rodin, kde žijí matka i otec, a to nezávisle na jejich pokrevním poutu k dětem. Obecně jako nejméně schopné řešit libovolné problémy vidí odborníci rodiny samoživitelů a rodiny pečující o dospělého nemocného člena rodiny. Odborníci očekávají, že **nejčastěji rodiny nebudou schopny řešit problémy s domácím násilím, závislostmi a sociálním vyloučením**, a to ani s pomocí vně rodiny.

Podpora státu by se v následujícím období měla podle odborníků věnovat **prevenci a řešení ztráty bydlení** u rodin s dětmi. Odborníci očekávají nejvýraznější nárůst tohoto problému a zároveň jeho dopad na rodinu hodnotí jako nejzásadnější. Zároveň mají pocit, že je to jeden z problémů, které některé typy rodin málokdy vyřeší samy bez pomoci.

Pozornost by měl stát věnovat také **prevenci zadlužení rodin a ztráty zaměstnání**. Odborníci pro obě situace opět očekávají výraznější nárůst výskytu než u jiných situací a obě patří do skupiny situací s nejvýraznějším dopadem na rodinu s dětmi.

Stát by podle odborníků měl také věnovat pozornost **prevenci a detekci fyzického a psychického násilí** v rodinách. Stejně jako u finančních problémů i u této situace očekávají častější výskyt a její dopad na rodinu hodnotí jako vysoký. Zároveň se však domnívají, že jde o problém, který všechny typy rodiny bez podpory málokdy zvládnou vyřešit vlastními silami bez podpory.

4.1. Definice typů rodiny

Hlavním cílem šetření bylo sestavit prognózu vývoje pro rodiny s dětmi. Proto základem celého šetření byla sada otázek zaměřených na odhad výskytu jednotlivých rizikových situací v různých typech rodin. Tyto situace byly odborníkům předkládány v sériích souvisejících problémů.

V rámci šetření bylo nutné sestavit pracovní definici rodiny a určit základní typy rodin, u kterých lze předpokládat rozdílnou ohroženost.

Za rodinu byla v tomto šetření považována domácnost, ve které vyrůstá alespoň jedno dítě ve věku 0 až 18 let. Klasifikace typů rodin vycházela jednak z aktuálního mediálního diskurzu a jednak z výzkumu, který realizovala výzkumná agentura MEDIAN v letech 2014 až 2015 *Stav české rodiny, co ji chrání a ohrožuje*. Použití této klasifikace umožňuje porovnat dílčí části současného šetření s daty z předchozího výzkumu.

Klasická rodina – Za klasickou rodinu je v tomto šetření považována rodina, ve které žije biologická matka a biologický otec se svými vlastními dětmi a rodiče jsou sezdáni.

Nesezdaná rodina – V této rodině žijí nesezdaní rodiče se svými vlastními biologickými dětmi. Oproti klasické rodině se liší pouze tím, že rodiče neuzavřeli manželství.

Složené rodiny – Tato rodina vznikla z jiných původních rodin a představuje řadu různých kombinací. Principiálně otec nebo matka (nebo oba) v této rodině má dítě z předchozího vztahu. Mohou mít také společně své vlastní děti.

Rodiny samoživitelů – Jde o rodiny, kde žijí děti a s nimi pouze jeden dospělý (nejčastěji matka nebo otec).

Pěstounské rodiny – Tyto rodiny přijaly do své péče alespoň jedno cizí dítě. Legislativně může být toto dítě svěřeno do pěstounské péče, péče jiné osoby nebo péče opatrovníka.

Pečující rodiny – Jde o dva typy situací. Jednou je situace, kdy rodina dlouhodobě pečuje o těžce nemocné nebo zdravotně postižené dítě. V druhé situaci rodina dlouhodobě pečuje o nemocného dospělého člena rodiny.

4.2. Závažnost problému pro rodinu s dětmi

Seznam problémů a rizikových situací byl odvozen z výzkumu „Predikce ohrožení rodiny“¹, který byl realizován výzkumnou agenturou MEDIAN s.r.o. pro Nadaci Sirius v letech 2014–2015 a zveřejněn v roce 2016. Tento výzkum se zaměřil na identifikaci rizikových a ochranných faktorů, které jsou klíčové

¹ <https://www.nadacesirius.cz/vyzkumy/vyzkum-predikce-ohrozeni-rodiny>

pro rodiny s dětmi. Do aktuálního šetření k sestavení expertní prognózy byly zahrnuty rizikové faktory, které měly ve výzkumu z roku 2016 statisticky největší dopad na ohroženost dítěte a rodiny:

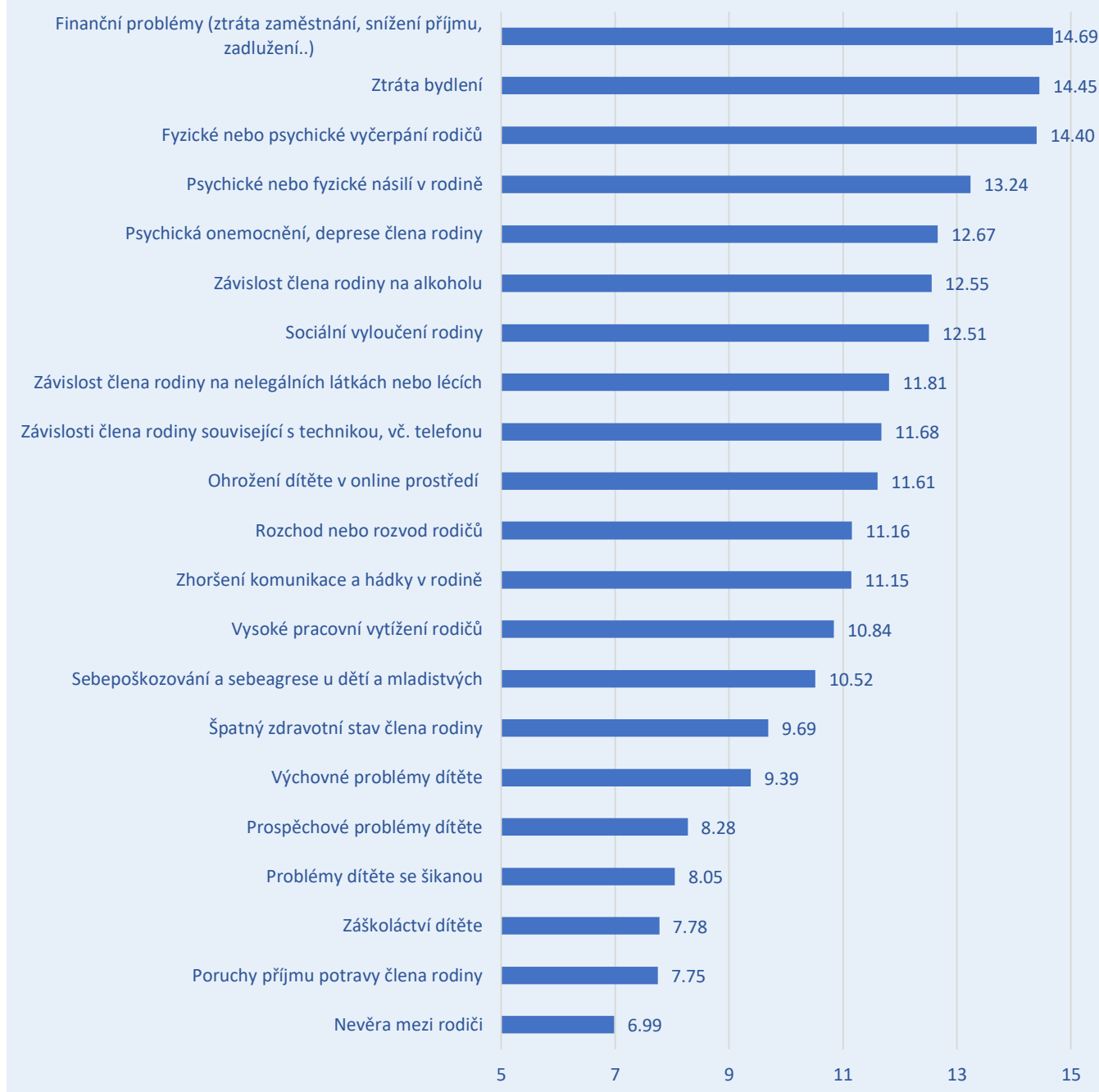
- ☐ Snížení příjmu rodiny
- ☐ Ztráta zaměstnání
- ☐ Zadlužení nebo exekuce rodiny
- ☐ Ztráta bydlení
- ☐ Zhoršení komunikace a hádky v rodině
- ☐ Nevěra mezi rodiči
- ☐ Rozchod nebo rozvod rodičů
- ☐ Psychické nebo fyzické násilí v rodině
- ☐ Fyzické nebo psychické vyčerpání rodičů
- ☐ Psychická onemocnění, deprese člena rodiny
- ☐ Vysoké pracovní vytížení rodičů
- ☐ Poruchy příjmu potravy člena rodiny
- ☐ Špatný zdravotní stav člena rodiny
- ☐ Závislost člena rodiny na alkoholu
- ☐ Závislosti člena rodiny související s technikou vč. telefonu
- ☐ Závislost člena rodiny na nelegálních látkách nebo léčích
- ☐ Sebeпоškozování a sebeagrese u dětí a mladistvých
- ☐ Výchovné problémy dítěte
- ☐ Prospěchové problémy dítěte
- ☐ Záškoláctví dítěte
- ☐ Problémy dítěte se šikanou
- ☐ Ohrožení dítěte v online prostředí (kyberšikana, sexuálně motivované chování)
- ☐ Sociální vyloučení rodiny
- ☐ Početí dalšího dítěte
- ☐ Dobrovolné odložení dítěte mimo rodinu (ZDVOP, kojenecký ústav, DOZP...)
- ☐ Odebrání dítěte rodičům (soudem)
- ☐ Dítě se dostane do evidence OSPOD

Rizikové situace byly odborníkům předkládány v pěti tematických skupinách, lze proto předpokládat, že v některých situacích docházelo k jejich vzájemnému intuitivnímu srovnávání, přestože k tomu odborníci nebyli přímo vyzváni. Situace byly předkládány jednotlivým odborníkům v rámci dané oblasti v automaticky generovaném náhodném pořadí, aby se snížilo riziko zkreslení v hodnocení způsobené pevným pořadím v dotazníku.

V rámci dotazníků odborníci hodnotili míru dopadu jednotlivých problémů na rodiny s dětmi a zároveň odhadovali, jak se změní počet rodin, které budou těmito problémy zasaženy. Na základě těchto údajů jsme zkonstruovali pomocnou proměnou Index závažnosti problému pro rodinu s dětmi. Index může nabývat hodnot od 1 do 20 bodů.

Čím vyšší je hodnota indexu, tím spíše daný problém zasáhne větší množství rodin a zároveň jde o problém s výrazným dopadem na rodinu. Nižší hodnoty indexu označují problémy, které se budou mezi rodinami vyskytovat méně a zároveň je jejich dopad na rodinu malý. Index pomáhá vyjádřit závažnost problémů a může sloužit jako podklad k prioritizaci problémů, při rozhodování, na které problémy se zaměřit v rámci rodinných a sociálních politik.

Index závažnosti problémů pro rodinu s dětmi

Na základě tohoto indexu vidíme, že nejzávažnější problémy, které budou rodiny s dětmi řešit v následujícím období, jsou **kromě finančních problémů ztráta bydlení a vyčerpání rodičů**. Následují problémy, které úzce souvisí s vyčerpáním a stresem na straně rodičů: **psychické a fyzické násilí, psychická onemocnění a závislosti**.

Tyto skupiny problémů se objevují opakovaně v rámci celé zprávy, jsou v následujícím textu podrobně analyzovány.

4.1. Výskyt problémů mezi rodinami s dětmi

Celkově mezi zúčastněnými odborníky panují negativní očekávání. Odborníci neočekávají, že by v důsledku zkušenosti s COVID-19 výrazně klesl výskyt nějaké rizikové situace. U většiny rizik nabídnutých v dotazníku očekávají zvýšení či výrazné zvýšení jejich výskytu mezi rodinami s dětmi.

Jednoznačně nejvíce se obávají růstu ekonomických rizik: ztráta zaměstnání, snížení příjmu rodiny, zadlužení nebo exekuce a ztráta bydlení se umístily na úplně prvních místech celého žebříčku. Pouze na čtvrté místo se mezi ně včlenilo fyzické nebo psychické vyčerpání rodičů. Růstu rizik spojených se ztrátou zaměstnání rodičů s dětmi očekává 100 % respondentů, téměř všichni zároveň očekávají zvýšení výskytu i dalších negativních ekonomických dopadů.

Mezi rizika, u který odborníci očekávají výrazně vyšší výskyt, patří také rizika dopadu zátěže na psychický a fyzický stav členů rodiny: fyzické nebo psychické vyčerpání rodičů, psychická onemocnění, deprese člena rodiny či vysoké pracovní vytížení rodičů.

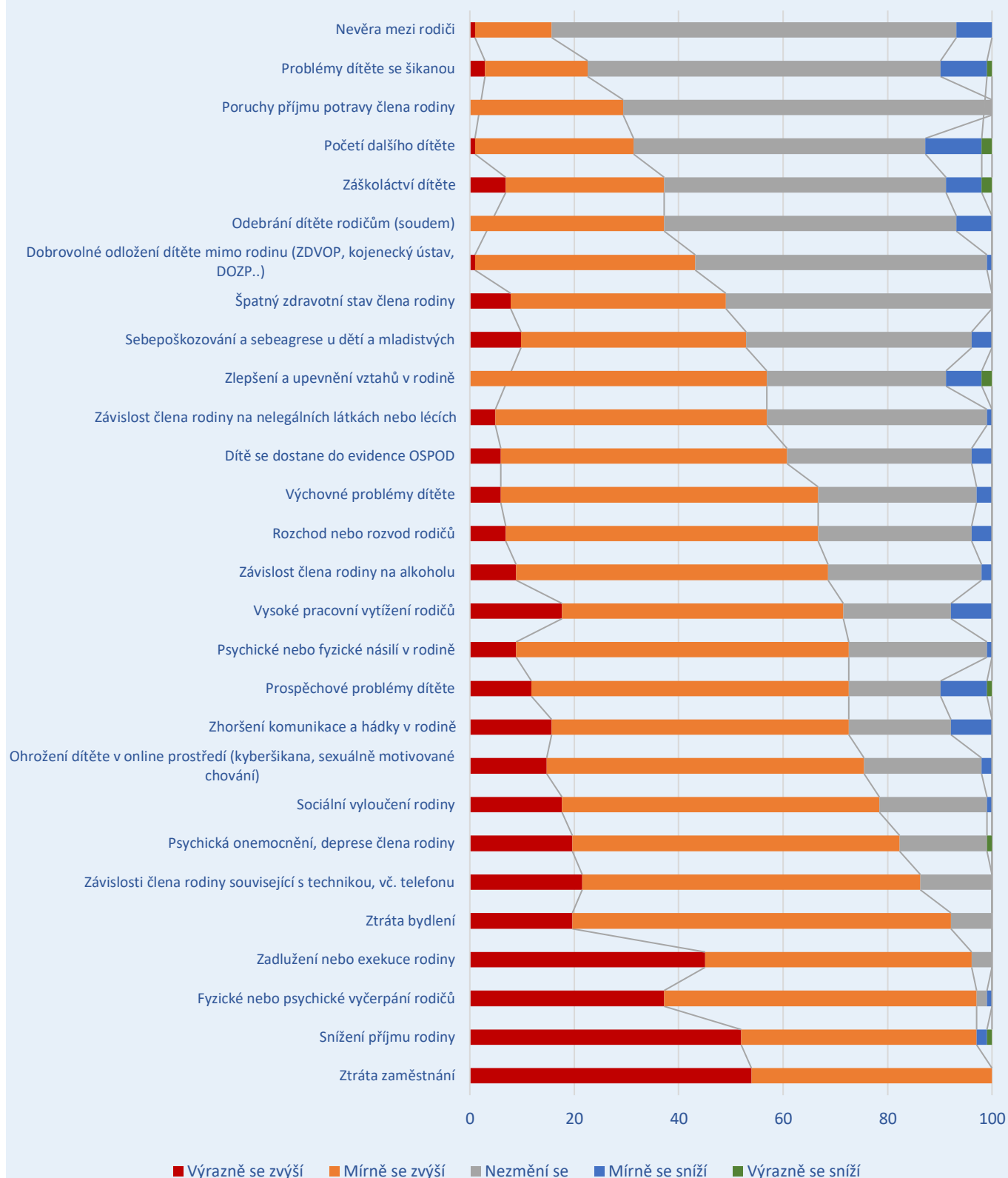
Odborníci dále očekávají zvýšení rizika závislosti související s technikou (nezdravě dlouhá doba trávená na mobilních technologiích, sociálních sítích atd.) a zvýšení počtu situací, kdy dochází k ohrožení dítěte v online prostředí (např. sexuálně motivovanými útoky). Nárůst závislosti související s technikou očekává 88 % odborníků, a zvýšení počtu situací, kdy dochází k ohrožení dítěte v online prostředí 76 % odborníků.

Odborníci také očekávají nárůst problémů ve vztazích v rodině – zvýšení případů psychického nebo fyzického násilí v rodině očekává 73 % odborníků, zhoršení komunikace a hádky v rodině také 73 % odborníků a zvýšenou míru rozchodů nebo rozvodů rodičů očekává 67 % odborníků.

Naopak mezi oslovenými odborníky není očekáván nárůst počtu případů problémů dětí se šikanou, problémů se záškoláctvím dítěte či poruch příjmu potravy člena domácnosti.

V následujícím grafu jsou rizikové situace seřazeny dle míry očekávaného výskytu vzestupně (tzn. poslední jsou ty s největším očekávaným výskytem).

Jak očekáváte, že se v období po pandemii koronaviru změní počet rodin, které se setkají s následujícími situacemi? (N=102) v %

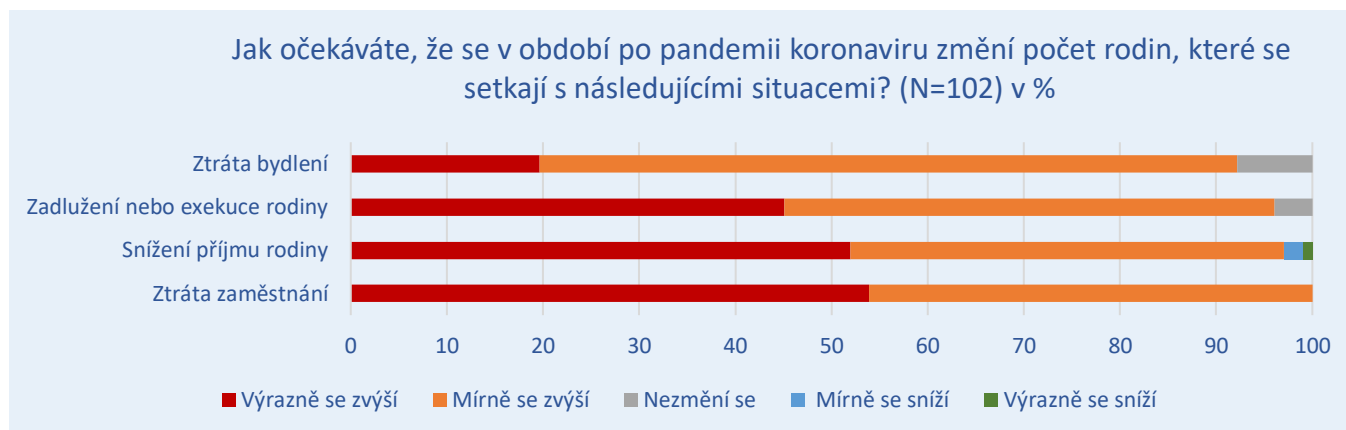

Následující část obsahuje detailní rozbor očekávání odborníků pro jednotlivé rizikové situace.

4.1.1. Finanční a majetkové faktory

Odborníci očekávají nejvýraznější růst rizik spojených s ekonomickou a majetkovou situací rodiny. Největší zhoršení očekávají u ztráty zaměstnání, následuje snížení příjmu rodiny, zadlužení a exekuce.

Míra shody v názoru odborníků je pro tato rizika vysoká. Nikdo z oslovených expertů neuvedl, že očekává zlepšení. Při detailní analýze se ukazuje, že ztráty zaměstnání v rodině se obávají více pracovníci z terénu než úředníci, stejně tak jsou pesimističtější ohledně ztráty bydlení než akademici a úředníci. Největší shoda panuje ohledně ztráty zaměstnání, kde všichni odborníci očekávají zvýšení nebo výrazné zvýšení výskytu. Vysoká shoda v očekávání však panuje i u ostatních faktorů z této skupiny.

Odborníci očekávají, že ekonomické problémy budou mít především rodiny, ve kterých žije pouze jedna výdělečně činná osoba – tedy rodiny samoživitelů a rodiny, které pečují o nemocné dítě nebo nemocného dospělého (následující graf). Tyto pečující rodiny mají ale podle nich větší schopnost udržet si bydlení než rodiny samoživitelů.

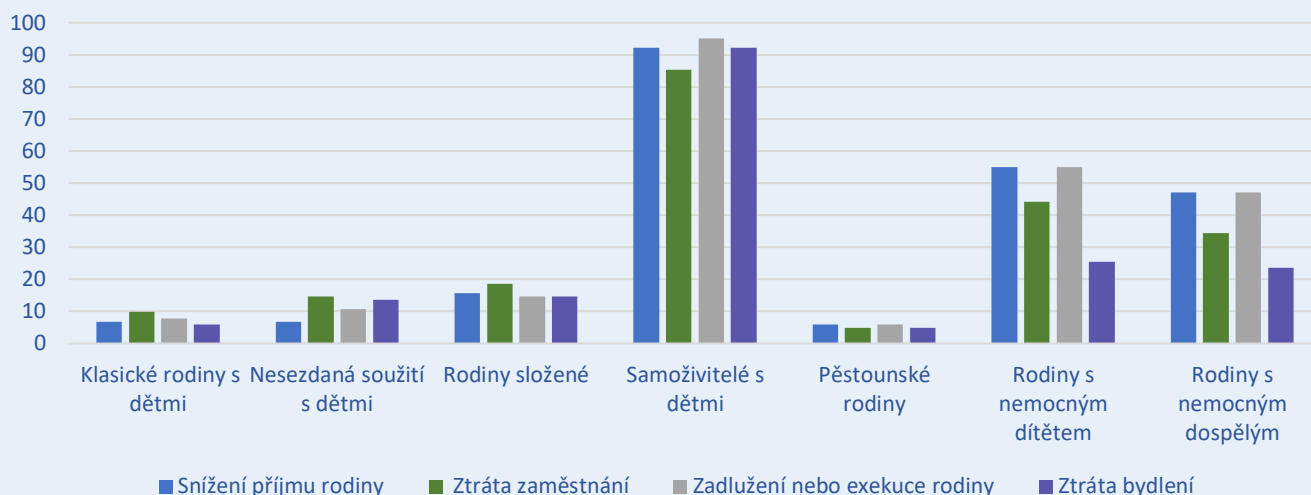
Rodiny, ve kterých žijí oba rodiče, odborníci považují za více ekonomicky stabilní. Překvapivé je, že nejmenší výskyt finančních problémů očekávají odborníci u pěstounských rodin, a to i přesto, že jde ve většině případů o prarodiče², kteří již nejsou pracovně aktivní a neziskové organizace upozorňují na jejich špatnou finanční situaci.

Zajímavé je také, že odborníci očekávají, že samoživitelé přijdou o práci výrazně častěji než rodiče z úplných rodin, přestože samoživitelé nejsou z pohledu věku a výše příjmu výrazně jiní než ostatní. Jsou ovšem znevýhodněni z hlediska časových dispozic, a jak uvádí Dudová, mají sólo matky v porovnání s matkami v partnerství nižší vzdělání³.

² <https://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Analyza-Pestounske-rodiny-v-Ceske-republice.pdf>

³ Analýza postavení sólo matek na pracovním trhu podle šetření EU-SILC 2018; vydalo APERIO v roce 2020

Označte typ rodiny, která se bude podle vás s danou situací setkávat častěji
(N=102) v %

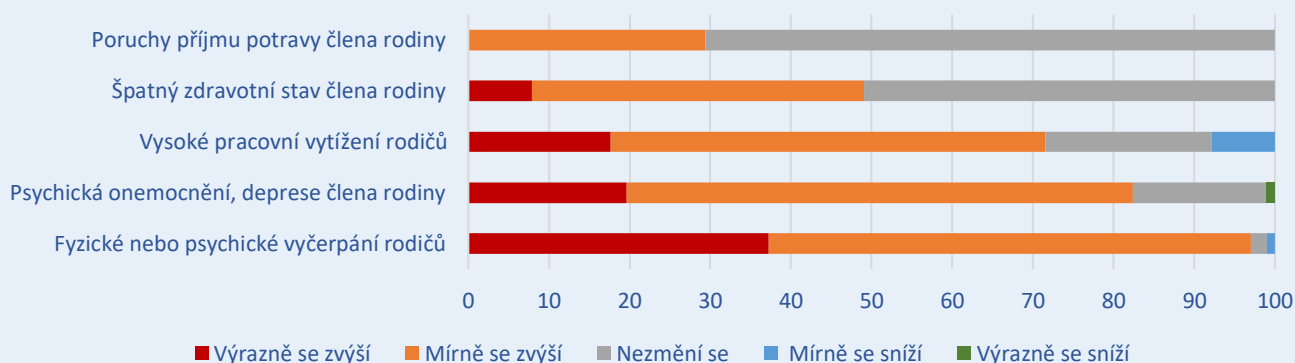

4.1.2. Faktory související s kvalitou života

Mezi situace, u kterých odborníci očekávají zhoršení, patří kromě finančních faktorů také fyzické a psychické vyčerpání rodičů. Zhoršení očekává 60 % odborníků a dalších 37 % se domnívá, že se dokonce zhorší výrazně. V tomto názoru jsou odborníci jednotní. Za pozornost stojí, že takové zhoršení odborníci ale neočekávají v případě vysokého pracovního vytížení rodičů, přestože se dá očekávat příčinný vztah této situace a situace s vyčerpáním rodičů. Odborníci pravděpodobně za vyčerpáním rodičů vidí i jiné faktory než pouze pracovní nasazení rodičů (např. péče o děti, vzdělávání dětí v domácím prostředí, péče o domácnost, péče o seniory a nemocné).

Naopak téměř žádnou změnu oproti předchozímu období odborníci neočekávají v případě poruch příjmu potravy.

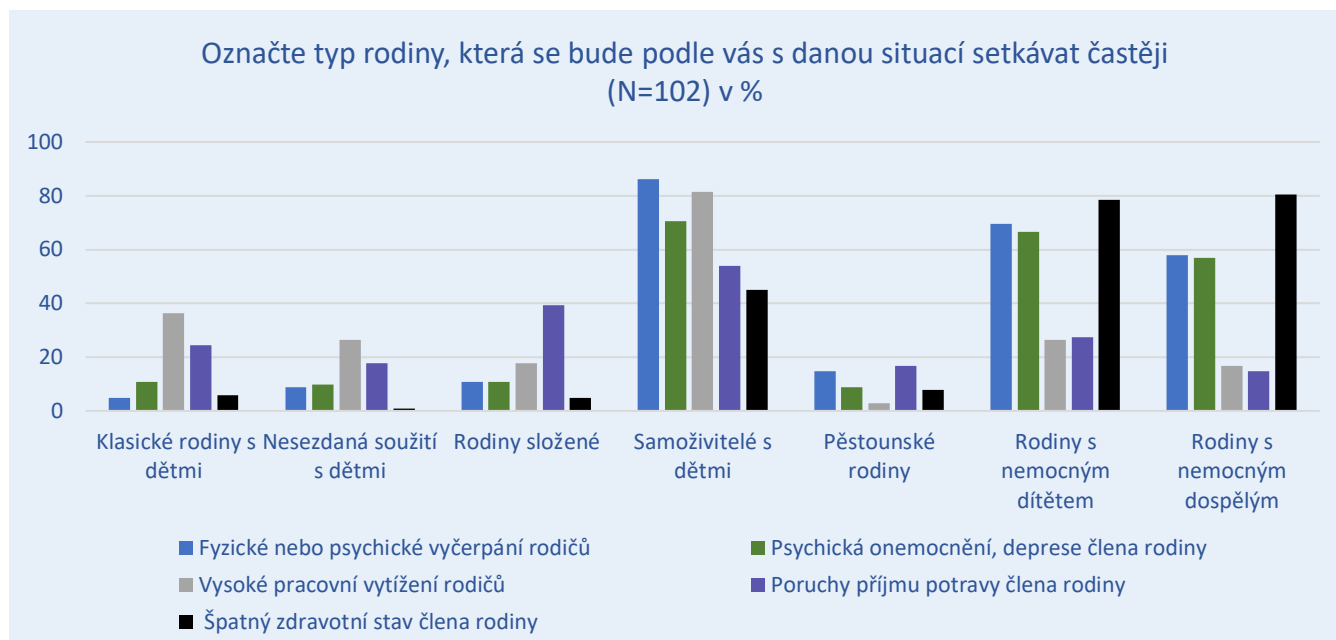
Jak očekáváte, že se v období po pandemii koronaviru změní počet rodin, které se setkají s následujícími situacemi? (N=102) v %

Při detailním pohledu na očekávaný výskyt rizikových situací zahrnutých v této skupině se opět ukazuje skutečnost, že odborníci hodnotí pěstounské rodiny jako méně ohrožené, tj. očekávají u nich výskyt

těchto rizikových situací v menší míře než u ostatních typů rodin. Výrazně jinak než u ostatních typů rodin je hodnoceno například riziko vysokého pracovního vytížení u pěstounů.

Jako protektivní aspekt opět vychází úplnost rodiny (tj. otec, matka, děti), a to nezávisle na tom, jak je rodina sestavena. Větší výskyt této skupiny rizikových situací očekávají odborníci především u samoživitelů a u pečujících osob. Obě tyto skupiny rodin potřebují zvýšenou podporu především v oblasti sdílení péče (o děti nebo nemocného člena rodiny) a odlehčení, což se odráží i v očekáváních odborníků (viz následující graf).

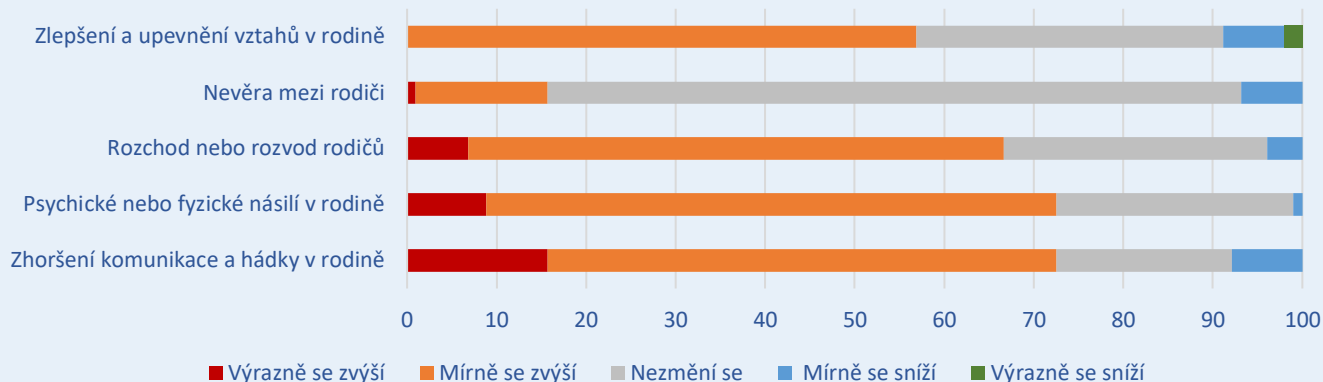

4.1.3. Faktory vztahů v rodinách

U rizikových situací souvisejících se vztahy v rodině odborníci obecně očekávají jejich mírný nárůst. Téměř 73 % odborníků odhaduje, že se zhorší komunikace a hádky v rodině, z toho 16 % se domnívá, že dojde k výraznému zvýšení. Zároveň však 57 % odborníků očekává zlepšení vztahů v rodině. Častěji očekávají zlepšení vztahů v rodině odborníci z terénu. Odborníci dopady karanténních opatření na vztahy v rodině nevidí tedy jednoznačně. Očekávají sice, že dojde k nějaké změně, ale tato změna může být k lepšímu i horšímu. Zlepšení očekávají především u klasických rodin, zhoršení naopak u složených rodin.

V případě nevěry neočekávají změnu, ale předpokládají, že se zvýší počet rozvodů (to očekává 60 % respondentů).

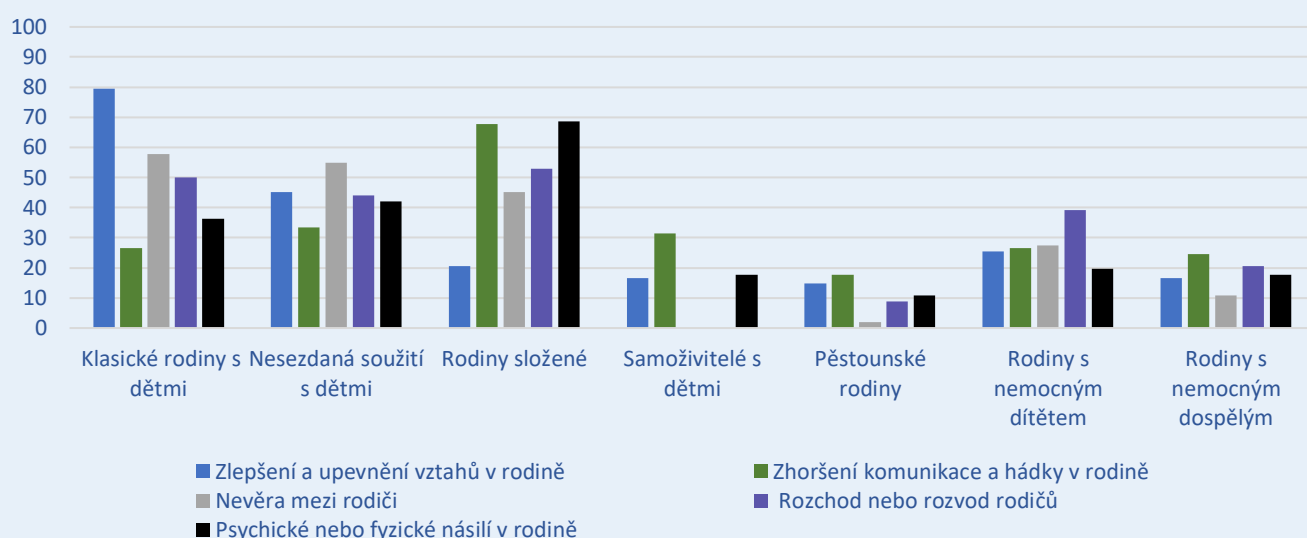
Jak očekáváte, že se v období po pandemii koronaviru změní počet rodin, které se setkájí s následujícími situacemi? (N=102) v %

V případě vztahů v rodině se neukazuje tak výrazné rozdělení v odhadech rizikových situací na základě typu rodiny jako v předchozích případech. Jak již bylo zmíněno, odborníci očekávají, že ke zlepšení vztahů v rodině bude docházet především v klasických rodinách, naopak zhoršení komunikace a hádek očekávají především v případě složených rodin. U těchto rodin také očekávají největší nárůst domácího násilí. Výskyt rozchodu nebo rozvodu odhadují stejný pro složené rodiny jako pro klasické nebo nesezdané rodiny.

U pěstounských rodin dle odborníků opět nebude docházet k výrazným změnám ve výskytu situací oproti předchozím měsícům. Opětovně se jeví z pohledu odborníků jako nejméně ohrožené.

Označte typ rodiny, která se bude podle vás s danou situací setkávat častěji (N=102) v %

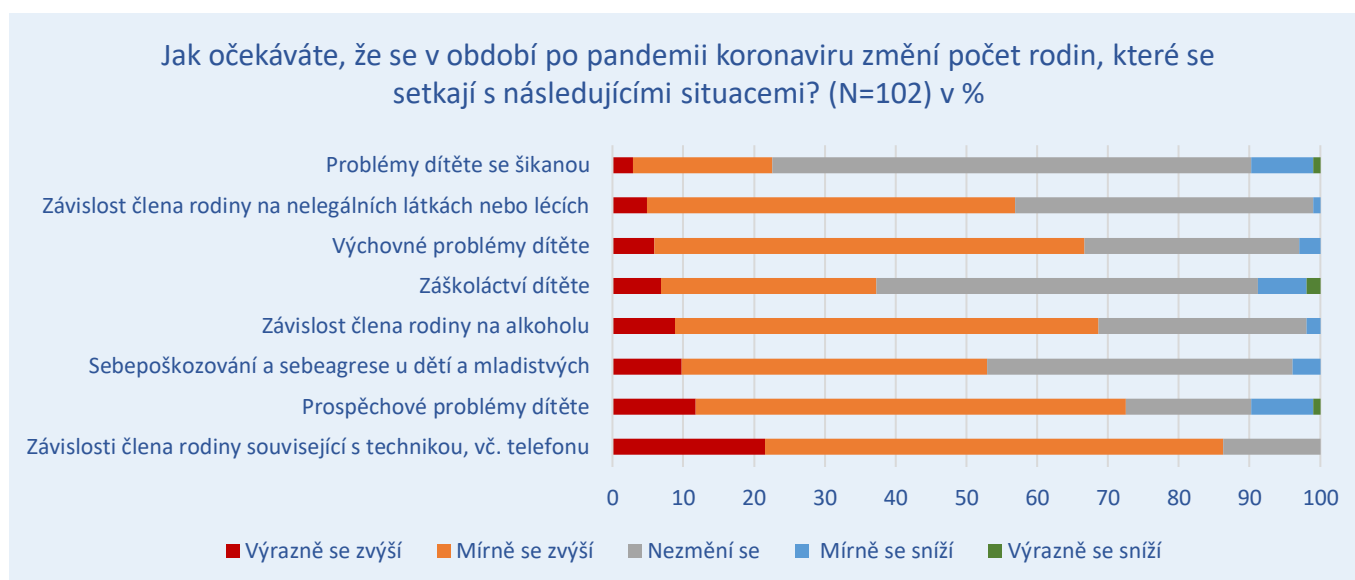

4.1.4. Faktory s vlivem na chování členů rodiny

V této skupině jde o faktory, které souvisí se závislostním chováním členů rodiny nebo rizikovým chováním dítěte.

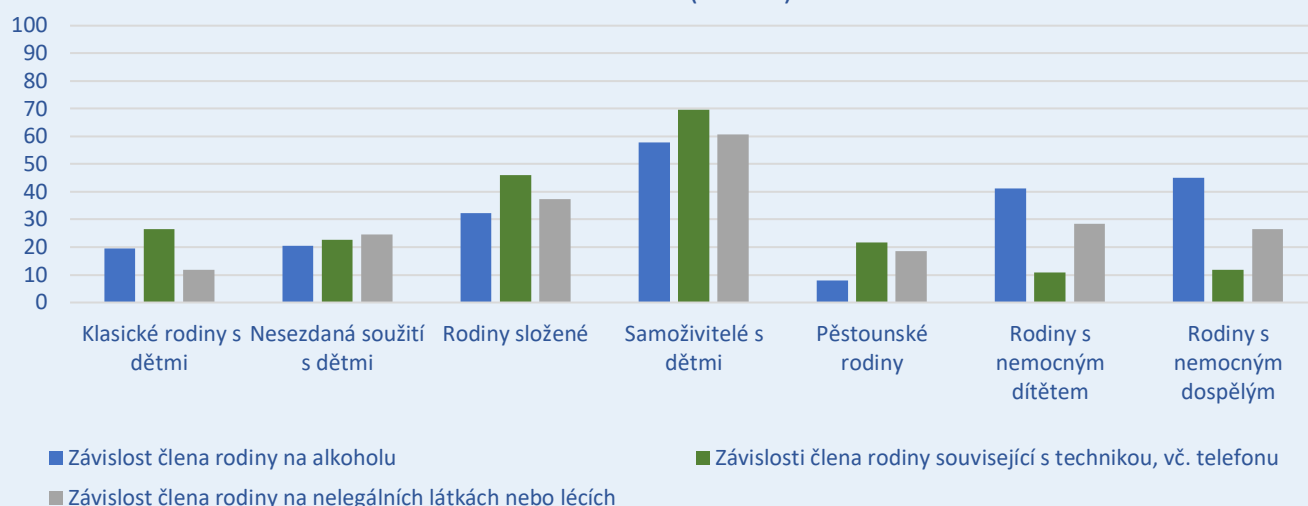
V případě závislostí souvisejících s technikou (mobil, počítač, tablet) očekává zhoršení 87 % odborníků. Zbytek se domnívá, že se situace nezmění. Nárůst tohoto typu závislosti očekává více odborníků než nárůst jiných typů závislosti. Během karanténních opatření bylo mnoho činností převedeno do online prostředí (např. vzdělávání dětí, komunikace s přáteli, pracovní schůzky), což může být jeden z důvodů zvýšených obav z tohoto typu závislosti. Růstu tohoto typu závislosti se obávají více odborníci z terénu, naopak růstu závislosti na alkoholu se obávají především akademici a pracovníci státní správy a samosprávy. Míra shody názoru odborníků je však relativně vysoká u všech třech uvedených typů závislosti.

Mezi rizikovými situacemi, které souvisí s chováním dítěte, očekávají největší nárůst odborníci v případě prospěchových problémů dítěte (73 % odborníků očekává zhoršení). Za tímto názorem bude pravděpodobně opět skutečnost, že výuka na všech školách byla na několik měsíců přerušena a záleželo především na kompetencích rodiny, jak se děti v této době vzdělávaly. Odborníci však očekávají i nárůst výchovných problémů dětí, a to 67 % odborníků. Míra shody v názoru je v případě výchovných problémů vyšší než v případě prospěchových problémů. Odborníci také spíše očekávají, že v případě záškoláctví a šikany nedojde k žádným výrazným změnám.

V případě závislostí očekávají vyšší výskyt problémů opět především v rodinách samoživitelů, a to u všech třech typů závislosti. Výrazně nižší než v jiných rodinách naopak čekají výskyt závislostí souvisejících s technikou v rodinách, které pečují o nemocného člena. Zde očekávají spíše problémy se závislostí na alkoholu.

Označte typ rodiny, která se bude podle vás s danou situací setkávat častěji
(N=102) v %

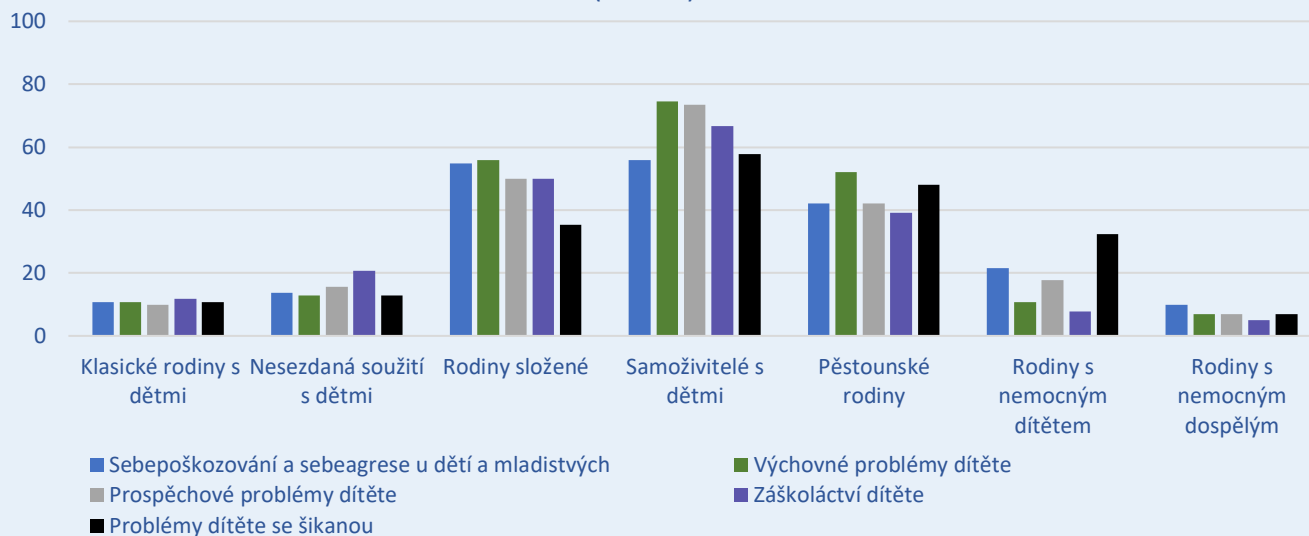
Nejvyšší výskyt problémů u dětí odborníci očekávají opět u samoživitelů, dále u složených rodin a pěstounských rodin.

Pokud jde o problémy související s dospělými členy rodiny, pak odborníci hodnotí pěstounské rodiny jako méně problematické. Pokud jde však o problémy na straně dítěte, je situace jiná. Zde odborníci předpokládají zvýšený výskyt všech uvedených typů problémů. Velký rozdíl ohledně odhadu výskytu rizikových situací může souviset se skutečností, že zprostředkování pěstouni procházejí školením a jsou před svěřením dítěte důkladně prověřováni, což může budít dojem, že jde o velmi kompetentní rodiče. Pravdou však je, že většina pěstounů tímto procesem neprochází, protože jde o příbuzenské pěstouny (ti tvoří odhadem až 70 % pěstounů⁴).

Oproti klasickým rodinám a nesezdaným rodinám očekávají odborníci vyšší výskyt všech rizikových situací ve složených rodinách. Z jejich odhadu lze odvodit, že odborníci považují děti ve složených rodinách za ohrožené těmito riziky podobně jako v pěstounských rodinách. Rodiny samoživitelů byly opět hodnoceny jako nejohroženější, odborníci očekávají největší výskyt všech typů rizikových situací právě u nich.

⁴ <https://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Analyza-Pestounske-rodiny-v-Ceske-republice.pdf>

Označte typ rodiny, která se bude podle vás s danou situací setkávat častěji
(N=102) v %

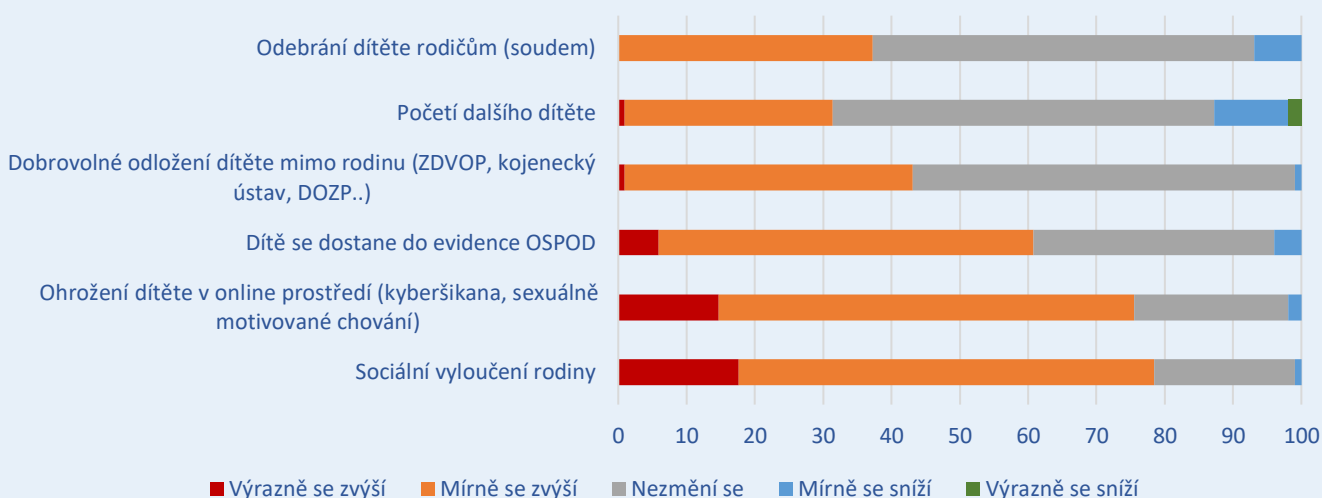

4.1.5. Další faktory

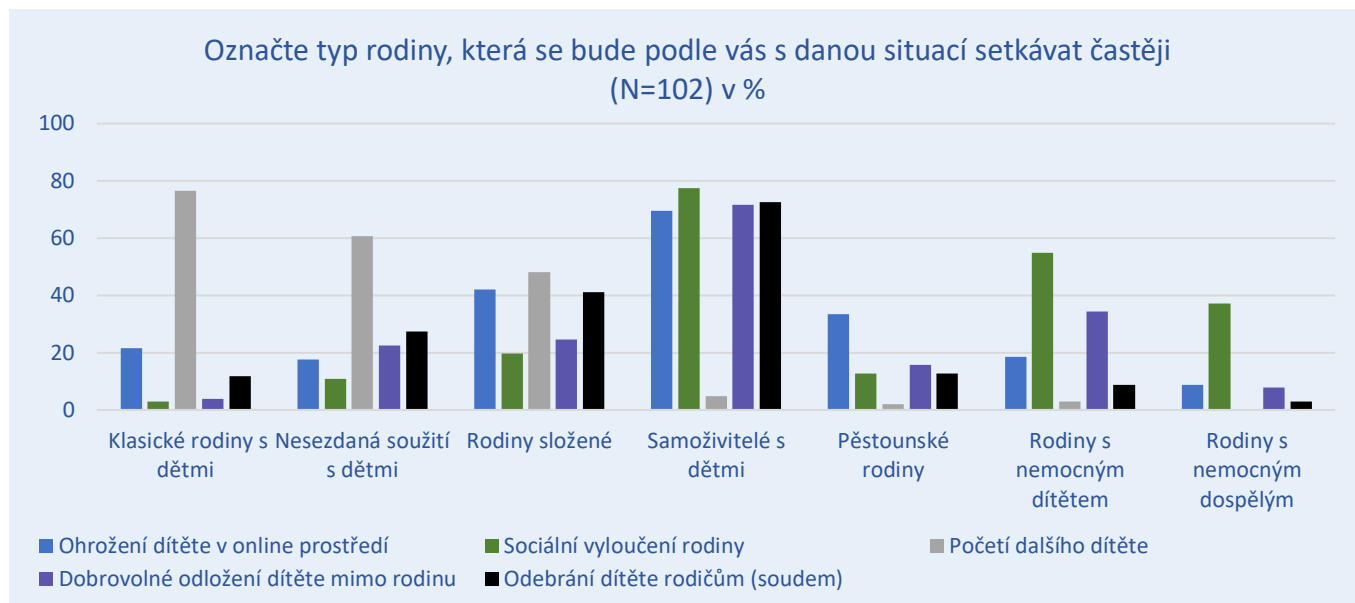
Přestože odborníci očekávají zhoršování situace v rodině, neočekávají, že by docházelo k vyššímu počtu odebrání dětí z rodin ani že by se zvýšil počet dětí, které odloží sami rodiče. Očekávají však mírný nárůst dětí, které budou sledovány pracovníky OSPOD. Odborníci také neočekávají, že by současná situace měla nějaký výraznější dopad na rozhodnutí počít dítě.

Avšak 78 % odborníků očekává, že dojde ke zvýšení počtu sociálně vyloučených rodin. Nejpesimističtější jsou v tomto ohledu pracovníci státní správy a samosprávy, z nichž se 22 % domnívá, že dojde k výraznému nárůstu.

Jak očekáváte, že se v období po pandemii koronaviru změní počet rodin, které se setkají s následujícími situacemi? (N=102) v %

Jako u většiny předchozích situací i u této skupiny situací, kromě počtů dalšího dítěte, se odborníci domnívají, že dojde k největšímu nárůstu u rodin samoživitelů. Sociální vyloučení dle odborníků hrozí rodině samoživitele výrazně více než u ostatních rodin.

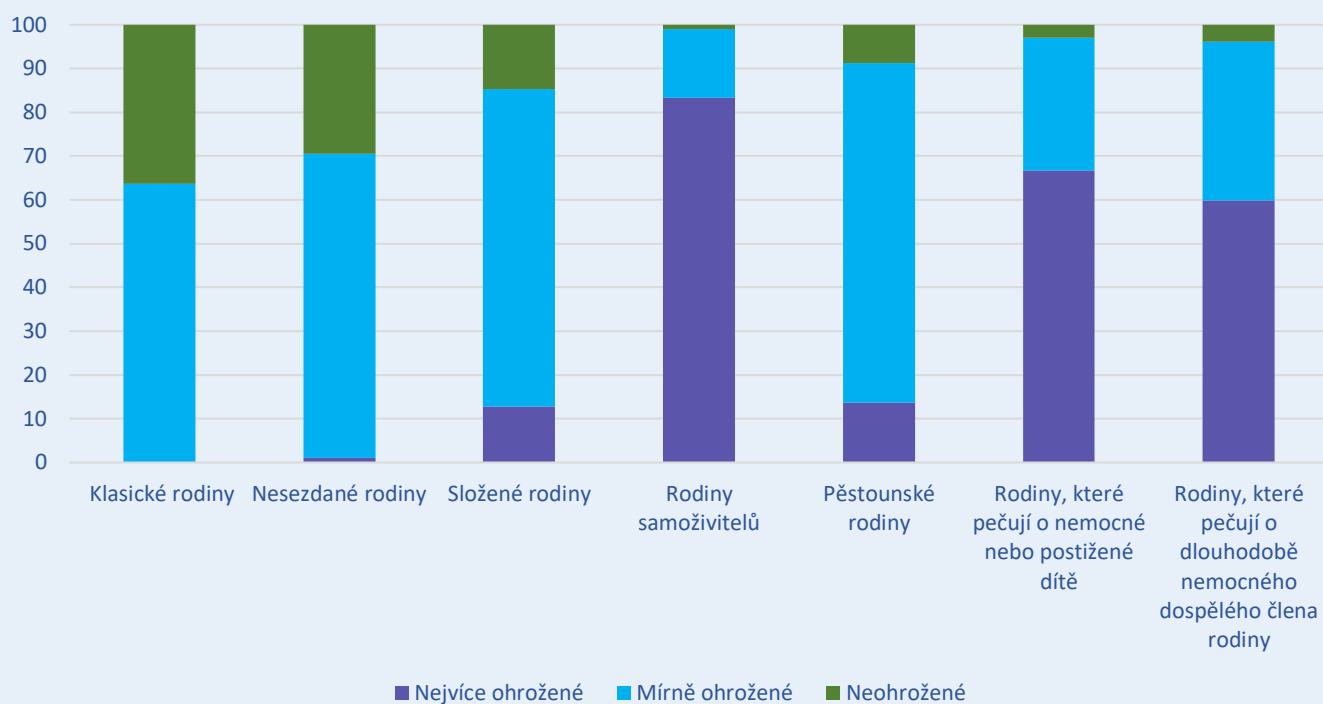

4.1.6. Celkové hodnocení ohroženosti rodiny

V jiné části dotazníku měli odborníci ohodnotit celkovou míru ohrožení jednotlivých typů rodiny. Toto ohodnocení odpovídá předchozím částem dotazníku, odborníci jsou v hodnocení ohroženosti rodin poměrně konzistentní. Za nejvíce ohroženou rodinu považují rodiny samoživitelů, za nimi následují rodiny, které pečují o nemocného člena, nezávisle na tom, zda je tímto členem dítě, nebo dospělý člen rodiny. Za nejméně ohrožené považují rodiny, kde s dětmi žijí jejich biologičtí rodiče, nezávisle na tom, zda jde o sezdaná, nebo nesezdaná soužití. Míra shody v tomto hodnocení je poměrně vysoká ve všech případech, nejvyšší je u rodin samoživitelů.

Přestože v rámci hodnocení výskytu jednotlivých rizikových situací odborníci viděli pěstounské rodiny podobně náchylné k problémům jako klasické rodiny a nesezdané rodiny, v rámci celkového hodnocení už je označovali jako ohroženější, a to srovnatelně se složenými rodinami.

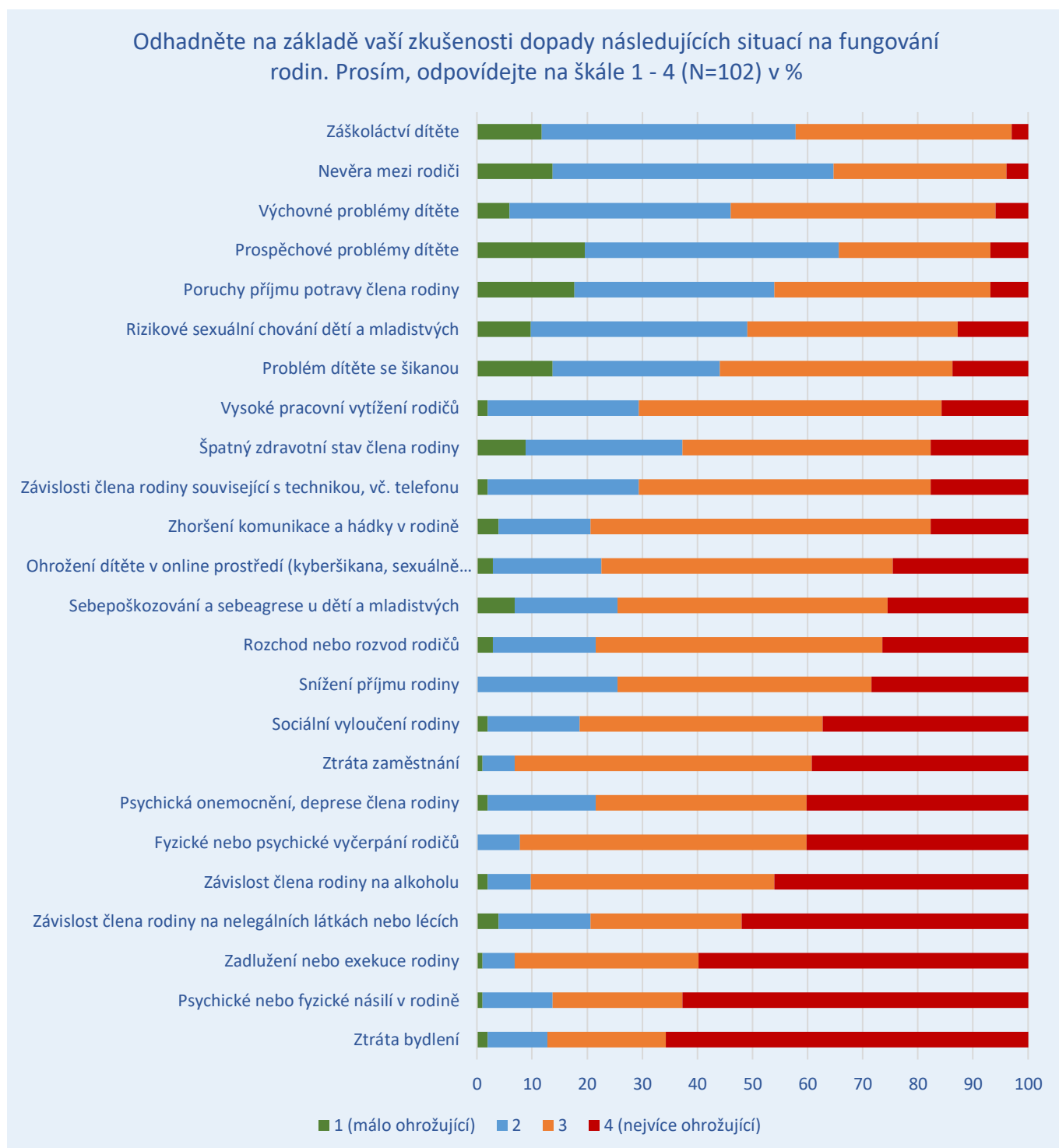
Ohodnoťte celkovou míru ohrožení jednotlivých typů rodin v době po pandemii koronaviru (N=102) v %

4.2. Dopad rizikových situací na rodinu

4.2.1. Míra dopadu na rodinu

Odborníci byli v rámci šetření požádáni, aby na základě své zkušenosti ohodnotili míru dopadu jednotlivých rizikových situací na rodinu. Odborníkům byly rizikové situace předloženy najednou na jedné obrazovce, rozdělené do tematických bloků tak, aby mohli rizikové situace a jejich hodnocení vidět najednou. Na základě těchto individuálních názorů jsme pak vytvořili souhrnný obraz míry dopadu jednotlivých rizik na rodinu. V následujícím grafu jsou jednotlivé rizikové situace řazeny dle ohodnocení jejich dopadu od těch s nejmenším dopadem po ty s největším dopadem na rodinu.

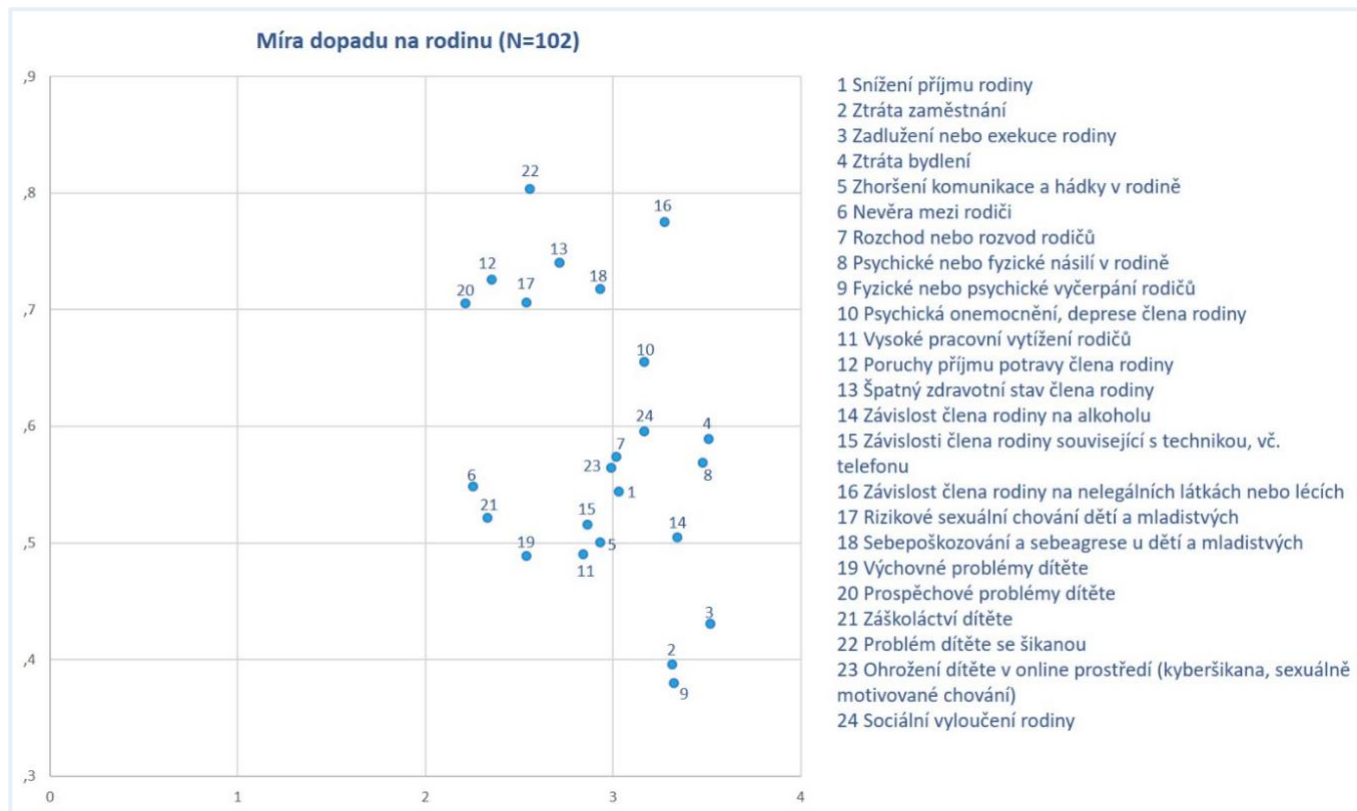
Více než 50 % odborníků označilo jako velmi ohrožující **ztrátu bydlení**, zadlužení a exekuci, ale také násilí v rodině a závislost člena rodiny na drogách nebo lécích. Ztráta bydlení byla celkově hodnocena jako situace s největším dopadem na rodinu. S ohledem na absenci sociálního bydlení v České republice to není dobrá zpráva. Zajímavé je, že akademici chápou dopad ztráty bydlení na rodinu jako závažnější než všechny ostatní problémy.

Na druhém místě v míře dopadu na rodinu se umístilo **fyzické a psychické násilí** v rodině, zde se odborníci v hodnocení dopadu shodují bez ohledu na jejich profesi. Bohužel, i v tomto případě jsou služby v České republice neuspokojivé a rodiny hledají složitě podporu. Důležité je zmínit, že míra shody v názorech odborníků je u těchto tří rizikových situací největší z celé skupiny situací (viz následující graf).

Velké dopady na rodinu však mají dle odborníků také **závislost na alkoholu, vyčerpání rodičů nebo ztráta zaměstnání**. Závislost na alkoholu vidí jako více ohrožující odborníci z terénu ve srovnání s ostatními. Akademici hodnotili vyčerpání rodičů jako méně ohrožující oproti ostatním odborníkům. Míra shody u těchto třech situací je poměrně vysoká (viz následující graf).

Jako rizikové situace s nejmenším dopadem v rámci dané skupiny rizikových situací byly ohodnoceny: prospěchové problémy dítěte, záškoláctví dítěte, poruchy příjmu potravy a nevěra mezi rodiči.

Pokud se na hodnocení míry dopadu rizikové situace na rodinu podíváme optikou toho, jak moc se odborníci v hodnocení tohoto dopadu shodují, získáme následující graf. Na ose X je uvedena střední hodnota míry dopadu tak, jak ji odborníci individuálně vybrali. Na ose Y je míra shody názorů odborníků (s využitím rozptylu odpovědí), čím víc se hodnota blíží nule, tím je míra shody vyšší. Nejméně se odborníci shodnou v případech, které souvisejí s výchovou dítěte nebo rizikovým chováním, největší shoda panuje v případech: fyzické nebo psychické vyčerpání rodičů, ztráta zaměstnání a zadlužení.

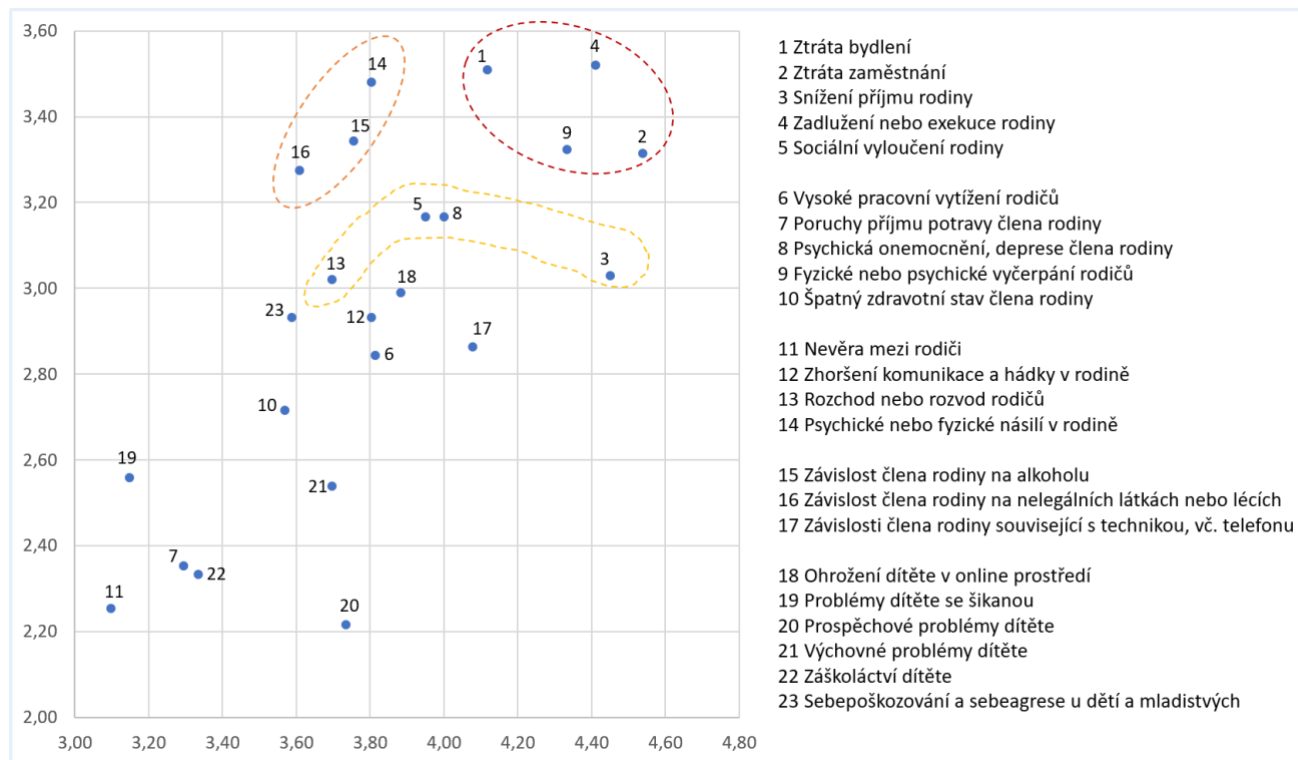

Je nutné také podotknout, že hodnocení dopadů je třeba vnímat pouze v rámci skupiny předložených rizikových situací, jde o relativní srovnání těchto situací mezi sebou. Pokud by skupina obsahovala jiné rizikové situace, dá se předpokládat, že celkové hodnocení dopadů rizikových situací na rodiny může vypadat odlišně. Domníváme se však, že i přes toto omezení je důležité s dopadem rizikových situací na rodiny pracovat a zohledňovat jej při rozhodování o případných opatřeních na podporu rodin s dětmi.

4.2.2. Výskyt ohrožení z pohledu míry dopadu na rodinu

Odhad výskytu ohrožení v kombinaci s dopady tohoto ohrožení na rodinu s dětmi může sloužit jako důležitý podklad pro rozhodování, ve kterých oblastech je třeba rodiny s dětmi v současné době nejvíce podpořit.

Výsledek kombinací těchto dvou aspektů ukazuje následující graf, kde je na ose X uvedena střední hodnota očekávaného vývoje výskytu ohrožení, kde 1 značí výrazný pokles, 3 značí beze změny a 5 značí výrazný nárůst (u žádného ohrožení není spočtená střední hodnota nižší než tři). Na ose Y je uvedena míra dopadu ohrožení na rodinu, kde 1 značí nejmenší dopad a 4 značí největší dopad. Čím více je ohrožení zobrazeno v horním pravém rohu, tím má vyšší dopad na rodinu a zároveň se očekává jeho nárůst. V pravém horním rohu jsou tedy nejzávažnější rizikové situace, kterým je třeba v současnosti věnovat pozornost.

Jako **nejzávažnější rizika** se v tomto pohledu jeví **zadlužení a exekuce, ztráta zaměstnání, fyzické a psychické vyčerpání a ztráta bydlení**. Podpora rodin v těchto aspektech zahrnuje existenci sociálního bydlení, podporu rodin při ztrátě zaměstnání, finanční a dluhové poradenství, ale také sociální poradenství a opatření, která rodičům umožní sladit pracovní a rodinný život.

Druhou nejzávažnější skupinu problémů tvoří domácí násilí, závislost na alkoholu, nelegálních látkách nebo lécích, jejichž dopady na rodinu hodnotí odborníci jako velmi vysoké ve srovnání s jinými riziky. U všech těchto rizik očekávají odborníci nárůst. Z pohledu podpory rodin je zapotřebí především síť podpůrných služeb a preventivní aktivity.

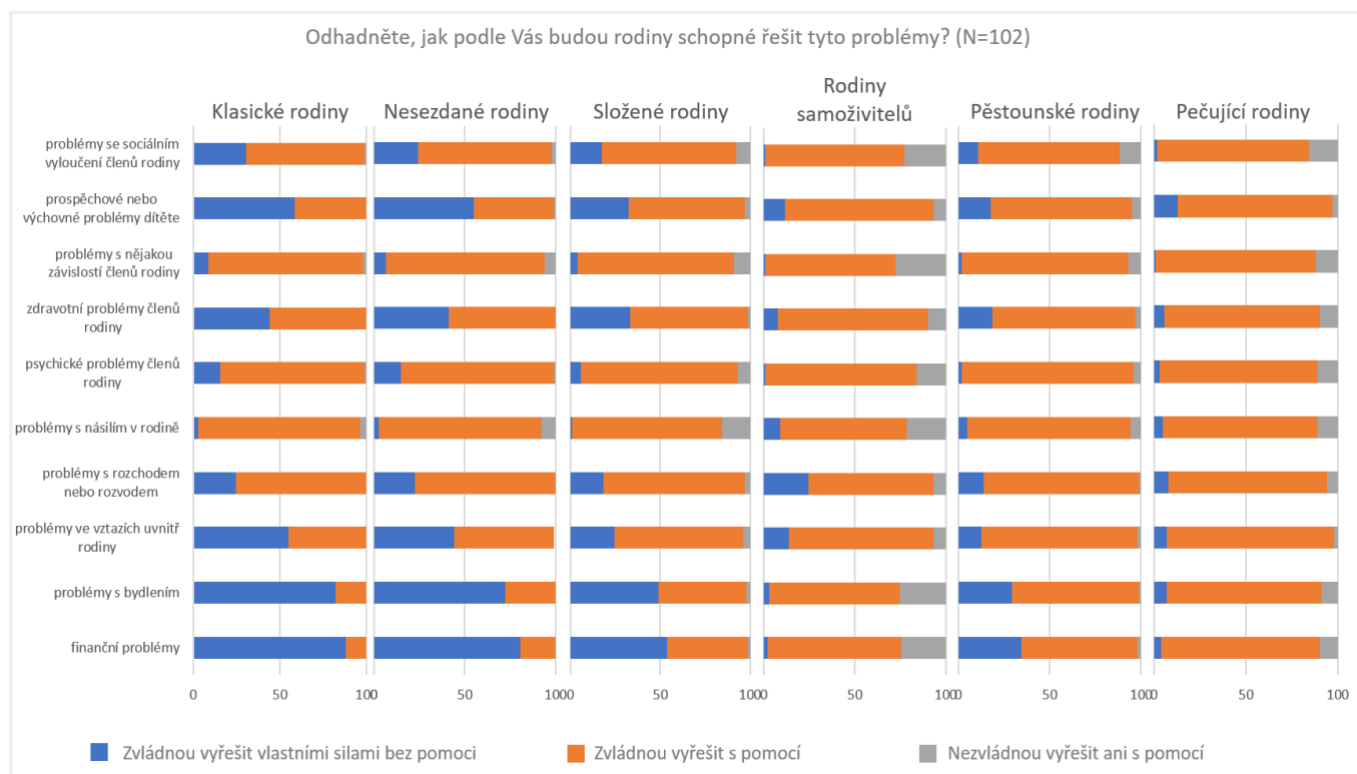
Třetí skupina problémů, u kterých odborníci očekávají vysoký výskyt a jejich dopad na rodiny považují za poměrně velký, jsou sociální vyloučení rodiny, psychické problémy členů rodiny, rozchod nebo rozvod a snížení příjmů rodiny.

4.2.3. Schopnost rodin řešit problémy

Odborníci byli v rámci dotazování požádáni, aby odhadli schopnost jednotlivých typů rodin s dětmi řešit v následujícím období dané problémové situace. Obecně odborníci jako **nejméně kompetentní v řešení problémů vidí rodiny samoživitelů a pečující rodiny**. Nejvíce kompetentní jsou klasické rodiny, nesezdané rodiny a složené rodiny, ne však ve všech případech.

Nejméně schopné řešit finanční problémy nebo problémy s bydlením budou podle odborníků rodiny samoživitelů a rodiny pečující o nemocné dítě nebo nemocného dospělého, tedy rodiny, kde je obvykle pouze jedna výdělečná osoba. V případě rodin samoživitelů se 25 % odborníků domnívá, že tyto problémy neovládou vyřešit ani s pomocí, v případě pečujících osob to předpokládá přibližně 9 % odborníků. Nižší schopnost řešit finanční problémy nebo problémy s bydlením však mají dle jejich názoru také pěstounské rodiny.

Odborníci očekávají, že poradit si v případě domácího násilí budou mít největší problém rodiny samoživitelů a složené rodiny. Domácí násilí a závislosti jsou z pohledu odborníků problémy, kde potřebují odbornou pomoc všechny typy rodiny. S řešením zdravotních a psychických problémů budou potřebovat dle odborníků pomoci především rodiny samoživitelů a pečující rodiny.

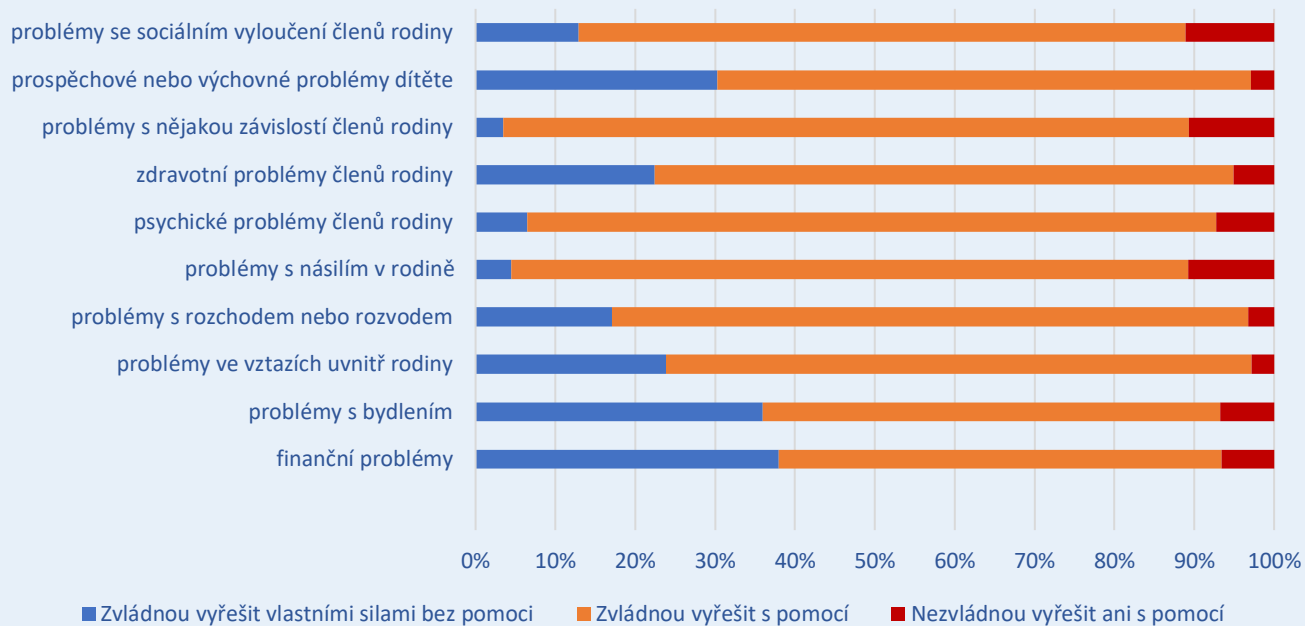

Obecně odborníci očekávají, že problémy, které **rodiny nebudou schopny řešit ani s pomocí**, budou problémy s **domácím násilím, závislostmi a sociálním vyloučením** (viz následující graf).

Rodiny budou podle odborníků nejvíce potřebovat pomoc v případech závislostí, psychických problémů rodiny a domácího násilí. V těchto situacích odborníci očekávají nejméně, že je rodiny vyřeší vlastními silami.

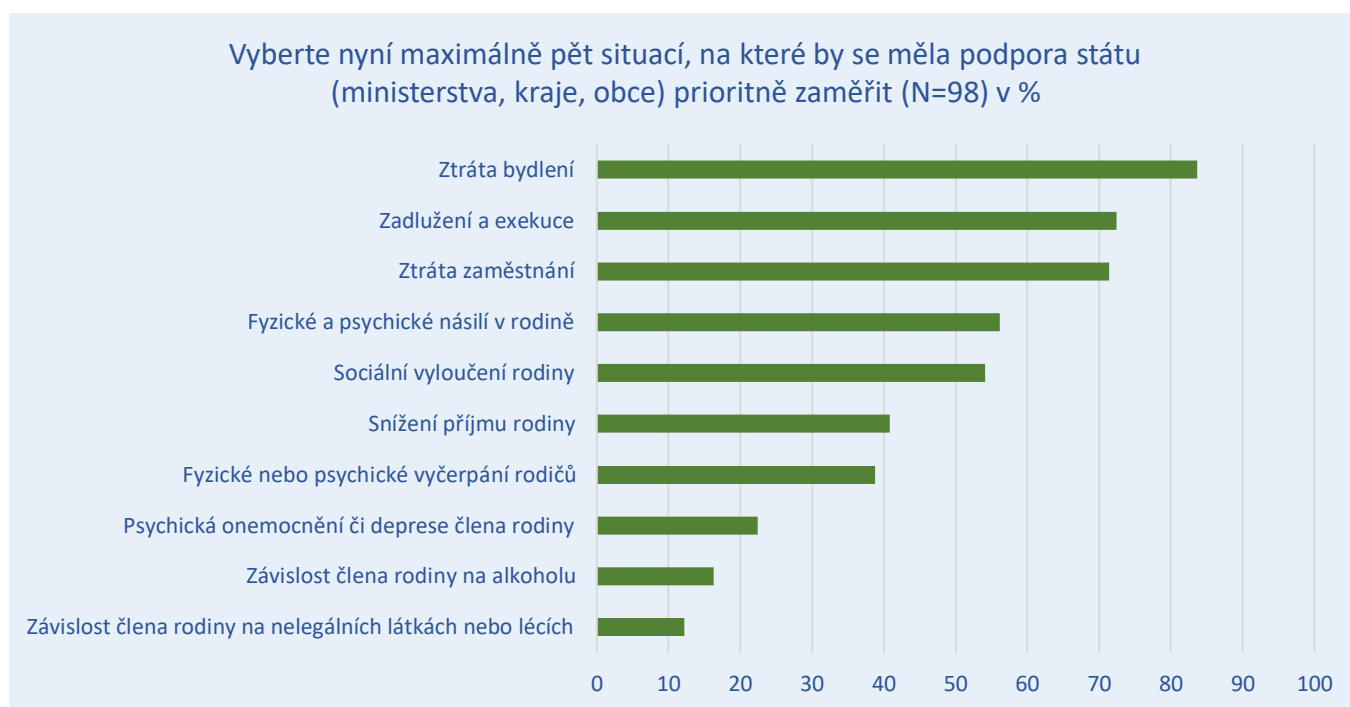
Naopak v případech problémů s bydlením, finančních problémů a prospěchových a výchovných problémů dětí hodnotí odborníci kompetence rodin jako nejvyšší. Zde je však velký rozdíl v odhadu podle typu rodiny (viz výše).

Jak budou rodiny schopné řešit dané problémy (N=102) v %

4.3. Prioritizace problémů podle odborníků

V druhém kole byl odborníkům předložen dotaz, na které problémy z deseti problémů, u kterých v prvním kole dotazování předpokládali největší výskyt, by se měla prioritně zaměřit podpora státu. Odborníci určili jako **největší prioritu** řešení ekonomických problémů rodin: **ztrátu bydlení a zaměstnání a hrozbu zadlužení a exekucí**. Hned po těchto ekonomických aspektech doporučují odborníci věnovat pozornost prevenci a řešení **fyzického a psychického násilí v rodině**, podobně ale hodnotili také prevenci **sociálního vyloučení**.

Kapitola 5.

Služby

5. Služby

Základní zjištění

Zvýšenou poptávku po službách očekávají odborníci ve všech oblastech podpory. Největší nárůst poptávky předpokládají u služeb **psychologů a psychiatrů, u sociálně aktivizačních služeb pro rodiny a služeb manželských a rodinných poraden**. Poslední dvě zmíněné služby podporují rodiny v zátěžových nebo krizových situacích různého typu, obě mají bohužel kapacitní problémy již v současnosti a bude pro ně náročné uspokojit zvýšený nárůst poptávky. Nárůst poptávky očekávají odborníci také u **služeb, které souvisí se ztrátou bydlení**: ubytoven a domů na půl cesty; a u **adiktologických služeb**.

Zároveň výše zmíněné služby odborníci vidí jako **nejdůležitější pro rodiny**. Na prvním místě to je **sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi**, následovaná péčí **psychologa a službami manželských a rodinných poraden**. Za nejméně důležité pro rodiny v této době považují dětské domovy pro děti do 3 let, lázně a ozdravovny a školská pobytová zařízení pro děti. Odborníci proto **doporučují**, aby se stát prioritně zaměřil na **podporu sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a na řešení sociálního bydlení**, což zcela koresponduje s jejich očekáváním výskytu rizikových situací v rodinách – ztráty bydlení, finančních a vztahových problémů, domácího násilí a vyčerpání rodičů.

Odborníci očekávají, že v následujícím období budou mít **existenční problémy** především **rodinná, mateřská a komunitní centra a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi**. Druhou zmíněnou službu zároveň považovali za nejdůležitější službu pro rodiny v následujícím období. Velké problémy předpovídají také nízkoprahovým klubům pro děti a službám souvisejícím se sociálním bydlením: azylovým domům a domům na půl cesty.

Obavy však odborníci mají také o služby, které pomáhají pečujícím rodinám, jako asistenční služby, stacionáře a raná péče. Je nutné zmínit, že pečující rodiny chápou odborníci jako jednu z velmi ohrožených skupin a tyto služby jsou pro ně předpokladem běžného fungování rodiny.

Obecně odborníci vidí jako největší ohrožení pro služby **problémy s nedostatkem financí a nedostatkem kvalifikovaného personálu**.

5.1. Definice služeb

Do dotazníku jsme zařadili seznam celkem 22 různých typů služeb, které slouží dětem a rodinám s dětmi. Služeb, které pomáhají rodinám s dětmi, je více, ale vzhledem k náročnosti dotazníku, bylo potřeba počet služeb nabízených respondentům minimalizovat. Proto byly některé služby spojeny do jedné kategorie, a to především podle podobnosti jejich obsahu, cílové skupiny nebo situace, kterou řeší. Naším cílem bylo zmapovat expertní odhad dalšího vývoje poptávky po těchto typech služeb, jejich důležitost pro rodiny v následujícím období podle názoru odborníků a také problémy, které tyto služby mohou podle mínění expertů očekávat.

Do šetření byly zařazeny následující služby:

1. Rodinná, mateřská a komunitní centra
2. Manželské a rodinné poradny
3. Nízkoprahové kluby pro děti (NZDM)

4. Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi
5. Raná péče
6. Asistenční služby
7. Denní a týdenní stacionáře
8. Domovy pro osoby se zdravotním postižením
9. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (př. Klokánek)
10. Dětské domovy pro děti do 3 let (kojenecké ústavy, dětská centra)
11. Dětské domovy a dětské domovy se školou, výchovné a diagnostické ústavy
12. Dětské psychiatrické léčebny
13. Lázně a ozdravné pobyty pro děti
14. Azylové domy a Domy na půl cesty
15. Ubytovny
16. Pedagogicko-psychologické poradny
17. Speciální pedagogická centra
18. Střediska výchovné péče
19. Adiktologické služby
20. Psycholog
21. Psychiatr
22. OSPOD

Odborníci měli vždy možnost doplnit seznam služeb o další jiné služby, pokud to považovali za důležité.

5.2. Poptávka po službách

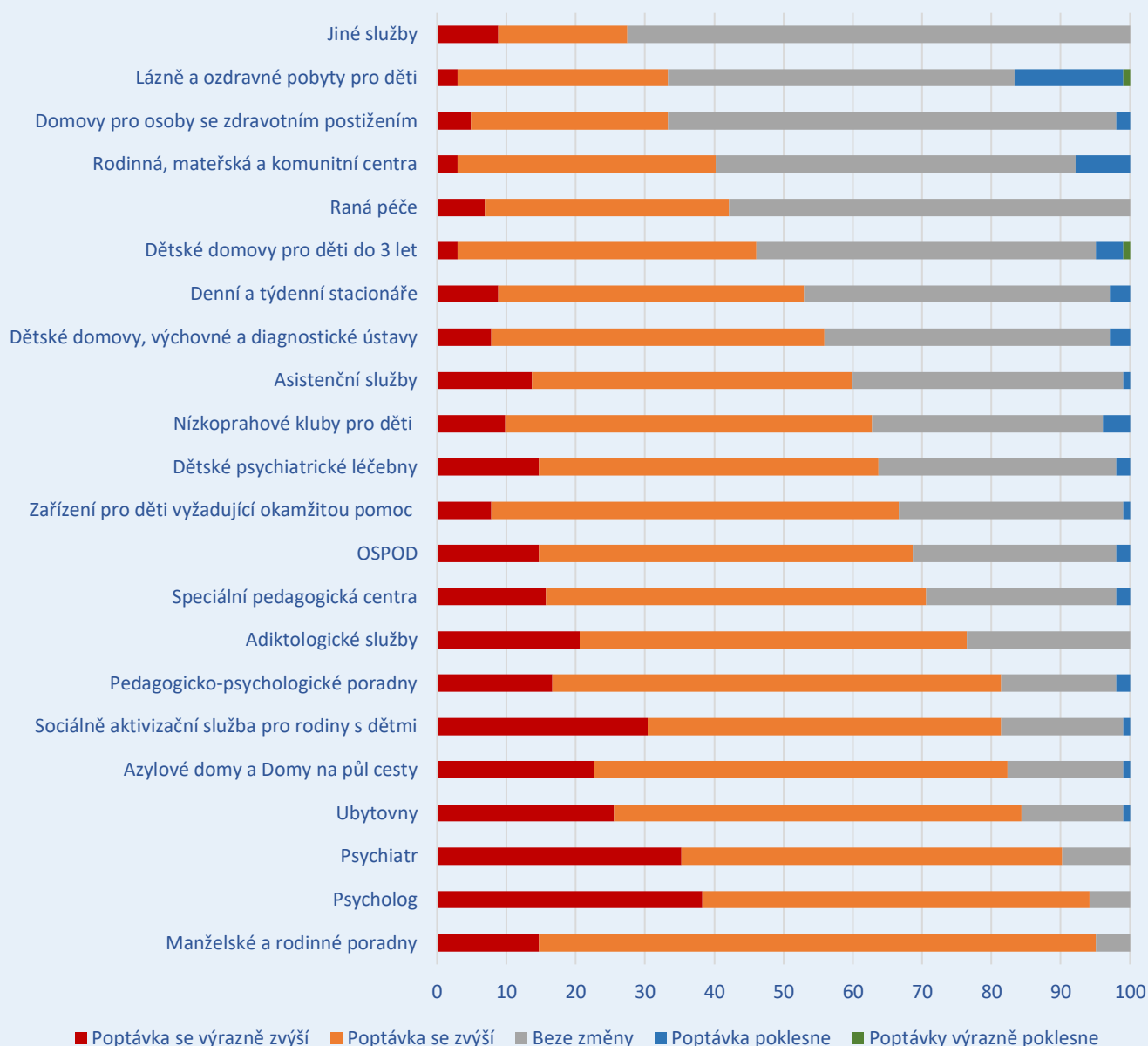
Odborníci se nedomnívají, že by z důvodu pandemie došlo ke snížení poptávky po nějakém z nabízených typů služeb, naopak očekávají, že dojde k nějakému zvýšení poptávky u všech uvedených služeb, v některých případech dokonce k výraznému zvýšení poptávky.

Oslovení experti očekávají, že největšímu nárůstu poptávky budou čelit manželské poradny, **služby psychologů a psychiatrů a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi**. Jde tedy vesměs o služby, které cílí na vztahy v rodině a psychické zdraví jedince a zdravé fungování rodiny. U všech těchto služeb byla poptávka po nich již dříve dlouhodobě větší než jejich nabídka, dá se tedy očekávat, že tento problém bude ještě výraznější. Na nedostatek dětských psychiatrů a psychologů a nedostatečné kapacity zmíněných služeb upozorňují odborníci již řadu let.

Zvýšenou poptávku očekávají odborníci také v případě **ubytoven a domů na půl cesty**, což reflektuje jejich očekávání nárůstu situace, kdy rodina ztratí bydlení. I v tomto případě jde o oblast, která je v České republice řešena neuspokojivě, absence sociálního bydlení je u nás dlouhodobým problémem. Výrazně vyšší poptávku ve srovnání s ostatními službami očekávají také v případě **adiktologických služeb**. Bohužel, ani v tomto případě nejsou tyto služby celorepublikově dobře dostupné.

Nejmenší změny v poptávce očekávají odborníci u služeb, které nabízejí lázně a ozdravovny, a dále u služeb mateřských, rodinných a komunitních center.

U kterých služeb očekáváte v době po pandemii změnu poptávky? (N=102) v %

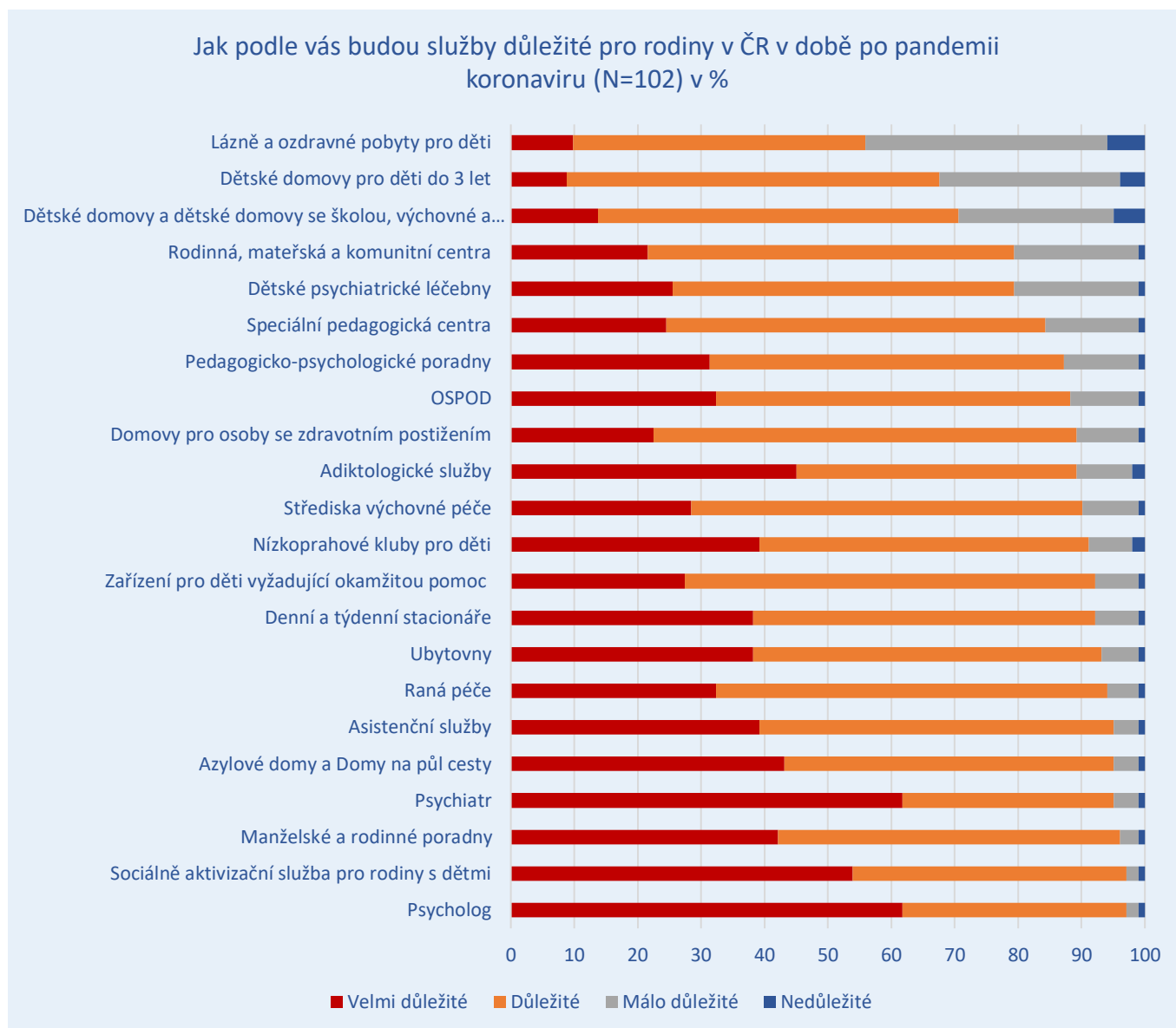
5.3. Důležitost služeb pro rodiny

5.3.1. Důležitost služeb pro rodinu s dětmi

Odborníci hodnotili také důležitost služeb pro rodinu s dětmi v následujícím období. Ukázalo se, že porovnat služby podle jejich důležitosti pro rodinu je pro odborníky komplikované. Pravděpodobně se do hodnocení důležitosti také promítá vliv profesní orientace každého respondenta. U všech služeb se více než 50 % odborníků domnívá, že jsou velmi důležité nebo důležité.

Nicméně celkově je možné na základě odpovědí sestavit určité pořadí služeb podle jejich důležitosti pro rodinu. Jako absolutně nejdůležitější považují odborníci **sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi a služby psychologa** (shodně 97 % odborníků je považuje za důležité nebo velmi důležité). Naopak, jako nedůležité nebo málo důležité pro rodiny s dětmi hodnotilo nejvíce odborníků dětské domovy pro děti do 3 let (33 %), lázně a ozdravovny (44 %) a školská pobytová zařízení pro děti (29 %).

V následujícím grafu jsou služby seřazeny podle důležitosti, kterou jim přisuzují odborníci. Nejdůležitější služby jsou v grafu nejnižší.

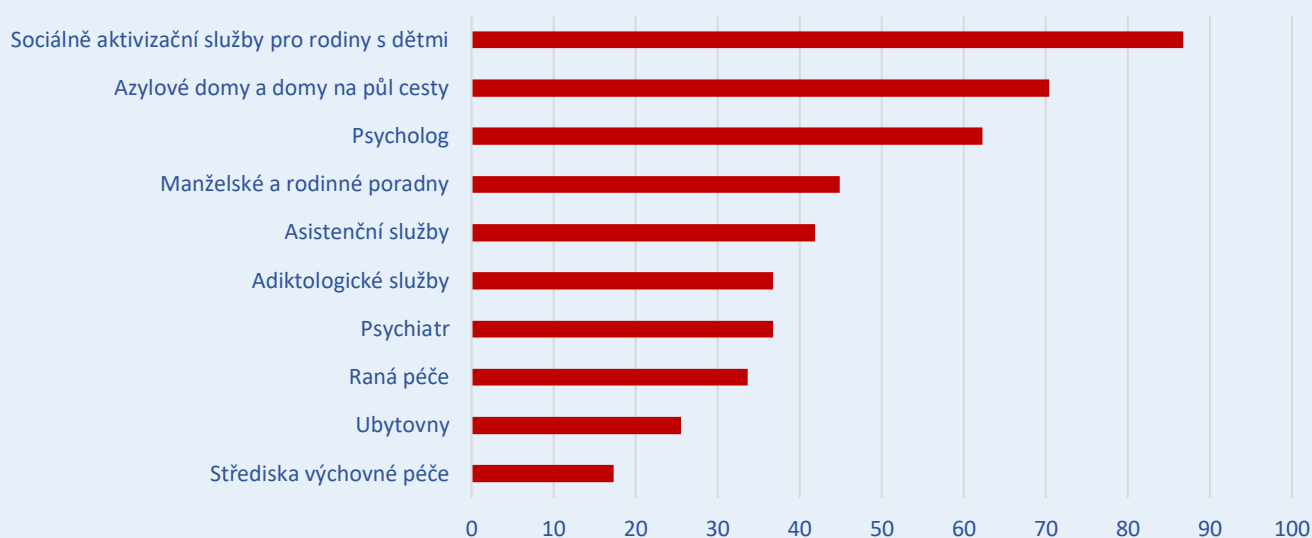

5.3.2. Důležitost služeb pro stát

V rámci druhého kola dotazování byli odborníci požádáni, aby vybrali služby, které by měl v následujícím období stát prioritně podporovat. Rozhodovali se mezi deseti nejdůležitějšími službami z prvního kola.

Na prvním místě se umístila **sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi**, o které si 87 % odborníků myslí, že je nutné její poskytování podpořit. **Sociální bydlení** se umístilo na druhém místě, jeho podporu vidí v následujícím období jako důležitou 70 % odborníků.

Vyberte nyní maximálně pět služeb, na které by se měl stát (ministerstva, kraje, obce) prioritně zaměřit a podporovat je (N=98) v %

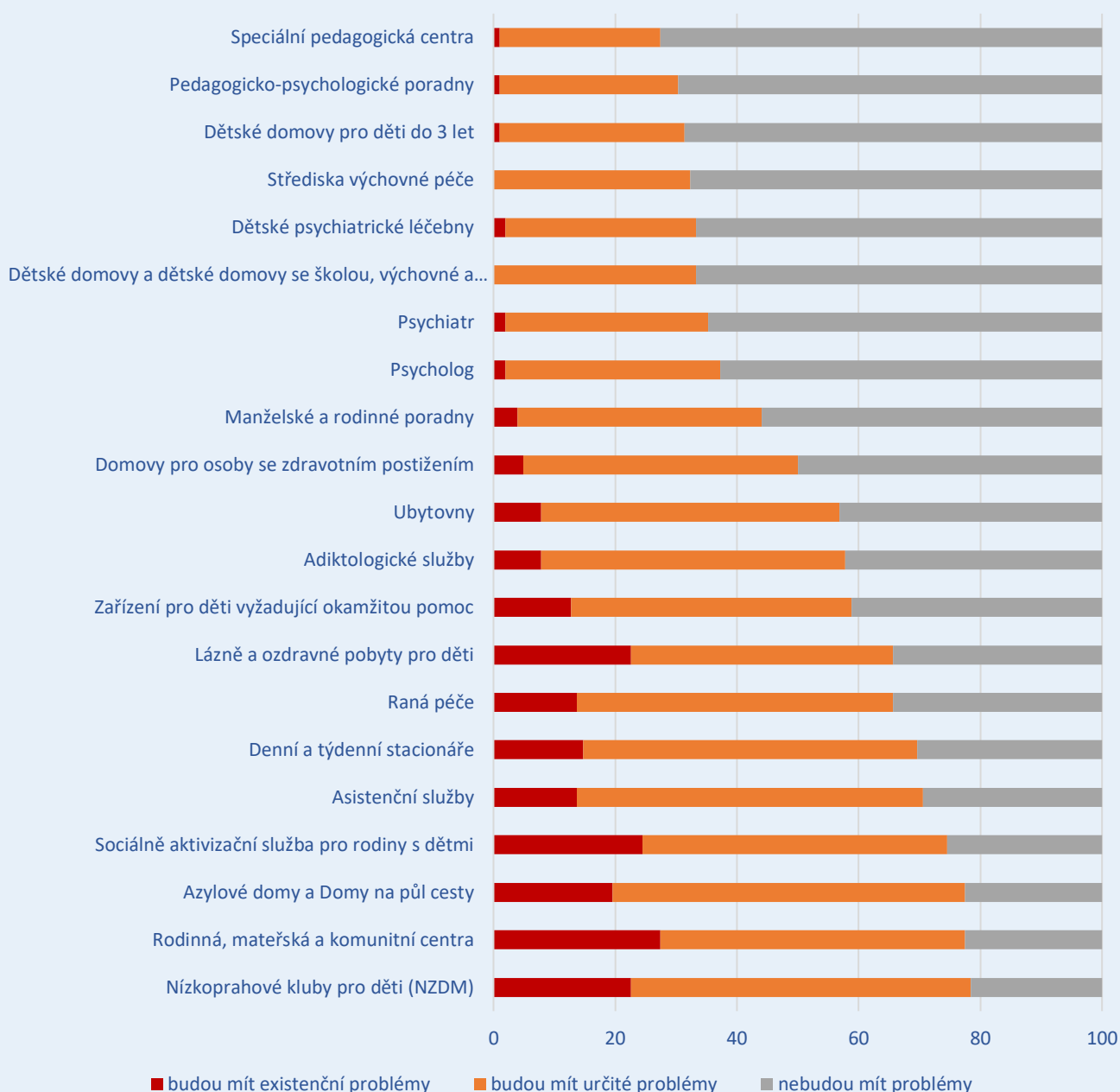
5.4. Problémy služeb

Odborníci očekávají, že v následujícím období budou mít největší problémy **nízkoprahové kluby pro děti, rodinná, mateřská a komunitní centra a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi**. V případě rodinných, mateřských a komunitních center se 28 % odborníků domnívá, že budou v následujícím období bojovat o své přežití, v případě sociálně aktivizačních služeb se to domnívá 25 % odborníků. Vezmeme-li v úvahu, že sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi považují za jednu z nejdůležitějších služeb a zároveň očekávají, že poptávka po této službě výrazně stoupne, nezbyvá než jednoznačně doporučit posílení této služby a její kapacity.

Okolo 14 % odborníků očekává existenční problémy také u služeb, které pomáhají rodinám, které pečují o nemocné dítě nebo nemocného dospělého člena rodiny, jako jsou **asistenční služby, denní a týdenní stacionáře a služba rané péče**. Vzhledem k tomu, že pečující rodiny byly odborníky ohodnoceny jako druhá nejohroženější skupina rodin (po rodinách samoživitelů), tyto služby jsou pro fungování těchto rodin kritické a zároveň již dnes jde o služby s nedostatečnou kapacitou vzhledem k jejich poptávce. Jde tedy o druhou skupinu služeb, na jejichž podporu by se stát měl v této době zaměřit a pomoci zajistit jejich stabilitu.

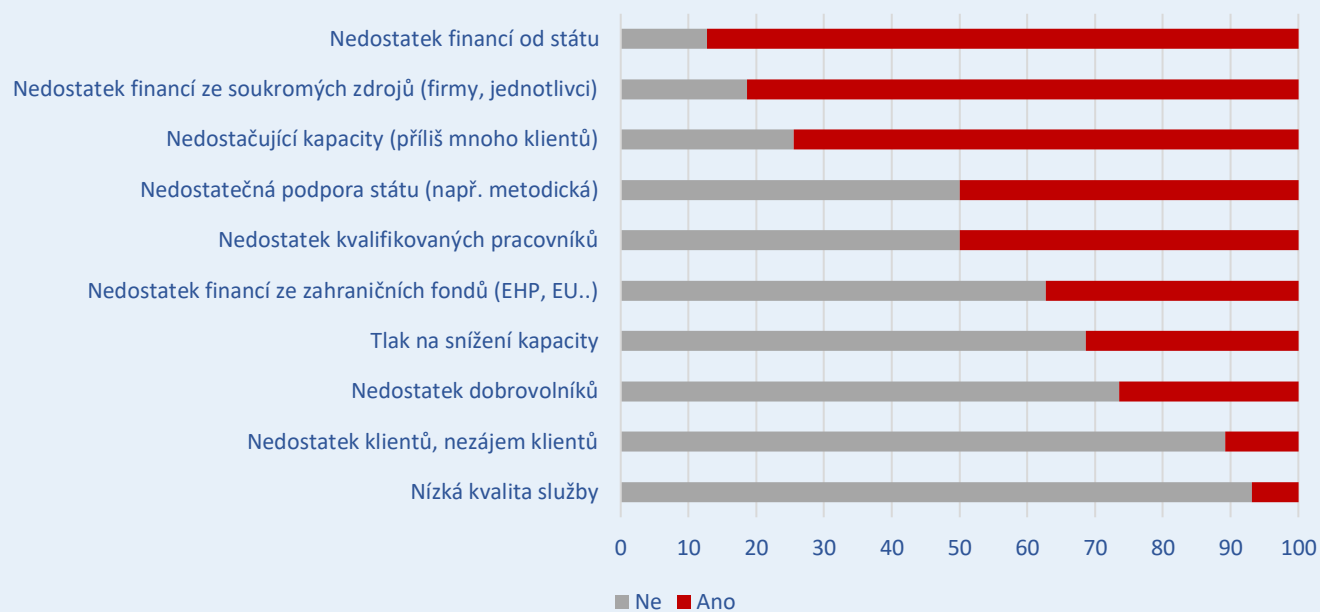
Nejmenší problémy v následujícím období budou dle odborníků řešit školská a zdravotnická zařízení. Školská poradenská centra (SPC, PPP, SVP) nebudou dle přibližně 70 % odborníků řešit žádné problémy, 69 % odborníků si myslí, že žádné problémy nebudou řešit ani dětské domovy pro děti do 3 let (kojenecké ústavy), v případě školských pobytových zařízení si to myslí 67 % odborníků. Jejich názor koreluje se způsobem financování těchto zařízení. Zdravotnická a školská zařízení uvedená v seznamu, mají stabilnější princip financování než služby sociální nebo služby fungující na vzájemné pomoci občanů.

Jaké problémy mohou mít služby v době po pandemii koronaviru (N=102) v %

Obecně odborníci očekávají, že následující období bude pro služby plné problémů. Nejvíce se obávají nedostatku financování, a to především od státu a soukromých dárců. Obávají se také nedostatečných kapacit, které jsou přímo ovlivněny nedostatečným financováním služeb. Polovina odborníků očekává také problémy s nedostatkem kvalifikovaného personálu a s nízkou metodickou podporou ze strany státních orgánů.

Jaké problémy budou poskytovatelé služeb řešit nejčastěji v následujících měsících v důsledku pandemie koronaviru? (N=102) v %

Kapitola 6.

Návrhy

6. Návrhy odborníků

Základní zjištění

Odborníci nejsou jednotní v názoru, zda by se měly současné služby modifikovat. Nejčastěji však hovoří o **potřebě změny způsobu financování služeb pro rodiny, o potřebnosti navýšení kapacit služeb, o přesnějším vymezení obsahu služeb a jejich vzájemném propojení.**

Potřebu zavést nové služby vyjadřují především odborníci z terénu, konkrétně nejčastěji uvádějí služby sociálního bydlení, služby na zdravotně-sociálním pomezí, sociální práci ve školách nebo krizová centra pro děti.

Odborníci **preferují používání testovaných dávek, vázaných na prokazatelné specifické situace nebo přidělené na základě splnění více kritérií.** Pozitivně vidí také daňové úlevy u pracujících rodičů. Odborníci také zmiňovali nepřehlednost dávkového systému a nízkou míru kontroly vyplacených dávek. Nedoporučují zavádění nových dávek, ale jako důležité vidí zaměřit se na podporu rodin, kde dochází ke kumulaci rizikových faktorů. Doporučují **upravit současné dávky směrem k vyšší individualizaci a pružnosti, jejich propojení se službami a kladou důraz na jejich motivační efekt.**

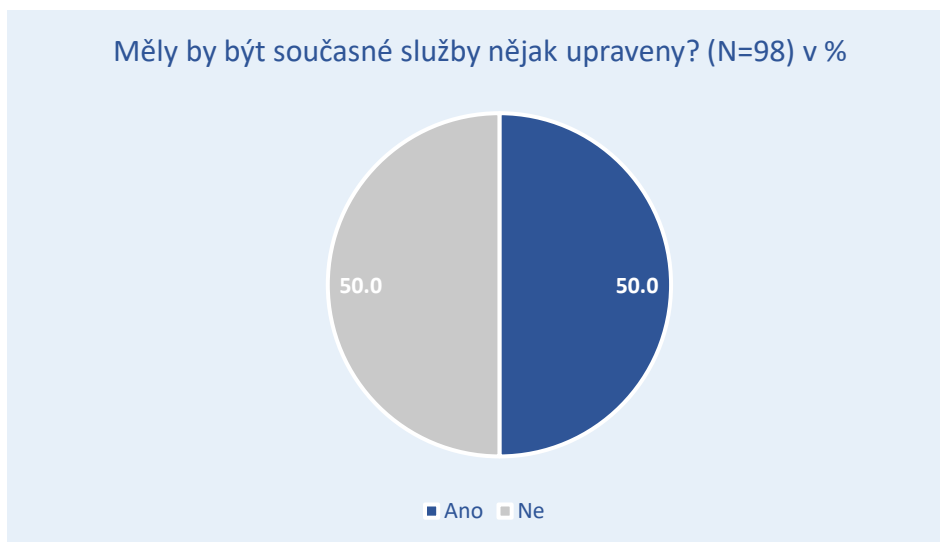
Odborníci doporučují, aby se stát věnoval spíše **opatřením, která jsou preventivního charakteru,** pomáhají problémům předcházet, než opatřením, která řeší důsledky problémů.

Odborníci se shodují v názoru, že by se stát měl zaměřit více na **cílená opatření,** která pomohou **nejvíce ohroženým skupinám** rodin s dětmi, než na plošná opatření pro všechny rodiny bez ohledu na jejich situaci.

Odborníci nemají preferenci mezi službami a finanční podporou rodin tak výraznou jako v případě zacílení opatření jen na potřebné rodiny, stát by měl podle nich služby využívat jen lehce více než dávky, jde tedy spíše o jejich vyvážené využívání, a to paralelně.

6.1. Úpravy současných služeb pro rodiny s dětmi

Polovina odborníků je spokojena se současnými službami a druhá polovina by je upravila. Podobný názor mají všechny tři skupiny odborníků: pro nějakou změnu služeb je 57 % odborníků z praxe, více je to však u těch, kteří pracují s rodinou (69 %), než u těch, kteří pracují primárně s dítětem (33 %), pro změnu služeb je 38 % akademiků a 41 % pracovníků státní správy a samosprávy.

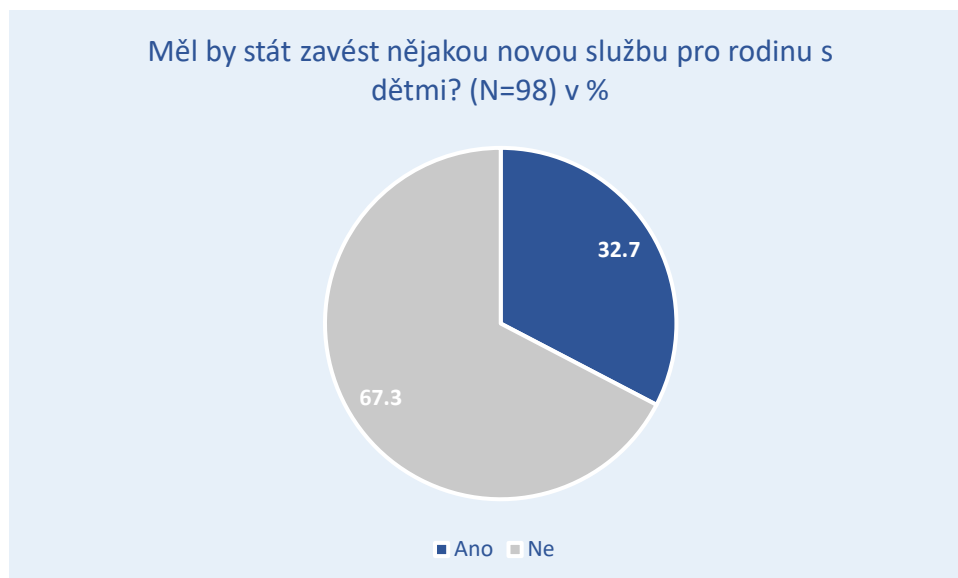

Nejčastěji odborníci navrhuji následující změny:

- Změny ve financování služeb – zajištění stability financování (především u azylových domů)
- Navýšení kapacit a dostupnosti některých služeb v rámci krajských sítí (především dětský psycholog, SAS pro rodiny s dětmi, raná péče, asistenční služba, odlehčovací péče)
- Upřesnění cílů a obsahu některých sociálních služeb, zavedení jednoznačných kritérií pro povolení službu poskytovat, zvýšení požadavků na kvalitu služby
- Větší propojení SAS pro rodiny s dětmi s programy SPOD, doučováním, doprovázením příbuzenských pěstounů, terénní prací s dětmi

6.2. Nové služby pro rodiny s dětmi

Na dotaz, zda by měl stát zavést nějakou novou službu pro rodiny s dětmi, odpovědělo 67 % respondentů záporně. Novou službu by častěji zaváděli odborníci z terénu (60 % z nich) než akademici (25 % z nich) nebo pracovníci státní správy (12 %). Rozdíl v názoru mezi pracovníky z terénu a úředníky je v tomto případě výrazný.

Odborníci, kteří by zavedli nějakou novou službu, navrhuji nejčastěji následující služby:

- Azylové bydlení a sociální bydlení pro celé rodiny (oba rodiče a děti)
- Zavedení dětského ombudsmana
- Provázání zdravotních a sociálních služeb
- Krizová centra pro děti
- Sociální práce ve školách (jako součást pedagogického týmu)
- Služby case managementu, koordinace podpory pro rodinu

6.3. Finanční podpora rodin s dětmi

Obecně se odborníci přiklání více k finanční podpoře rodin, která je vázaná na prokazatelné specifické situace nebo je přidělena na základě splnění více kritérií. Pozitivně vidí odborníci také daňové úlevy u pracujících rodičů. Nejméně preferované jsou u odborníků plošné dávky. V komentářích odborníci zmiňují nepřehlednost dávkového systému v České republice pro rodiny a doporučují jeho zjednodušení. Dále upozorňují na důležitost kontroly vyplácených dávek.

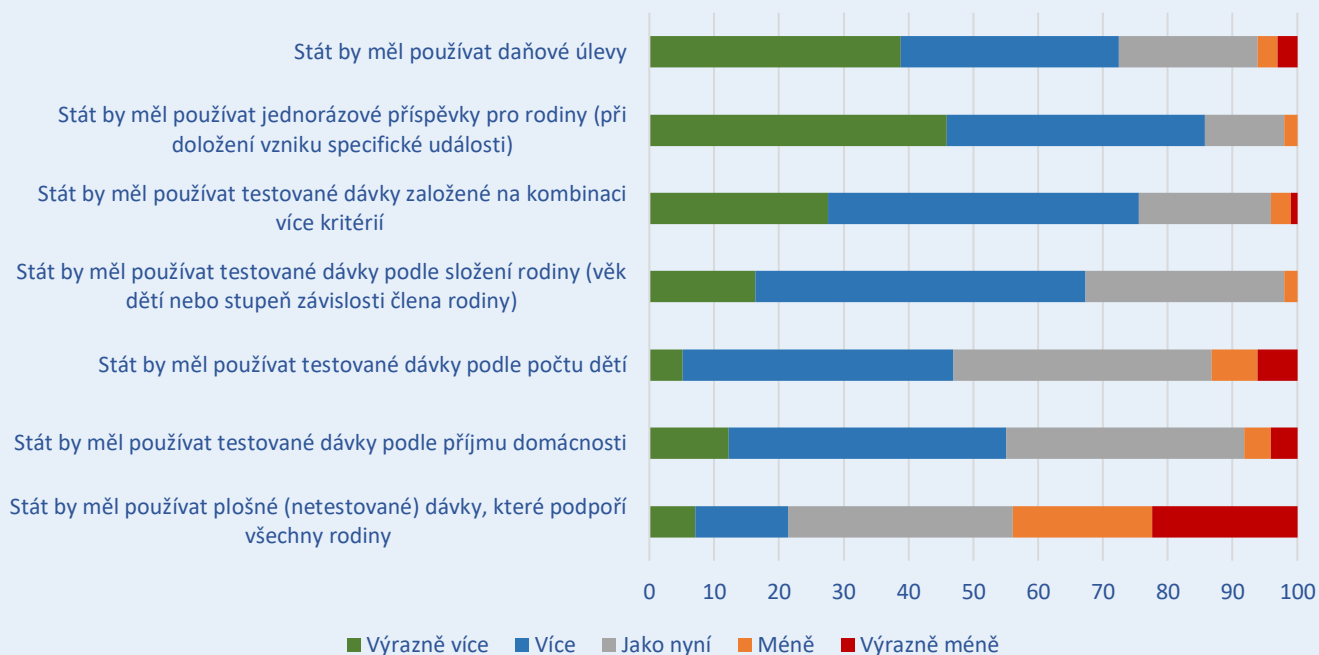
Většina odborníků (86 %) se domnívá, že by měl stát více nebo výrazně více poskytovat jednorázové příspěvky pro rodiny v případě specifických událostí, které rodiny nějakým způsobem doloží. Stát by měl také více používat dávky, které jsou přiděleny na základě rozhodnutí podle více kritérií, to navrhuje 76 % odborníků.

Velkou podporu mají u odborníků také daňové úlevy pro rodiny s dětmi, jejich častější využívání navrhuje 72 % odborníků. U tohoto názoru je však shoda odborníků nižší než u ostatních možností, přičemž se nijak výrazně neliší názor odborníků z praxe, akademiků a úředníků.

Používání plošných, netestovaných dávek by zachovalo v současné podobě 35 % odborníků a 44 % odborníků by je používalo méně nebo výrazně méně než v současnosti. Názory odborníků jsou v tomto případě také rozdílné.

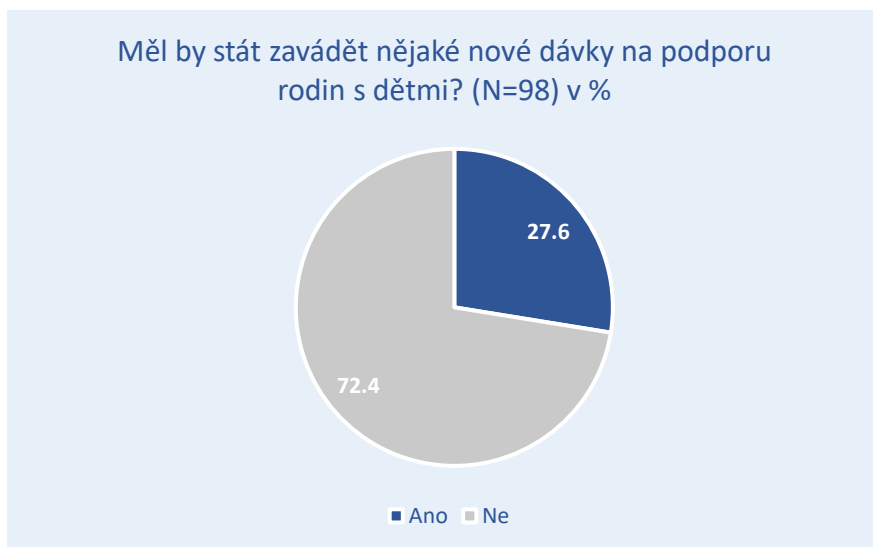
Největší názorové shody bylo dosaženo v otázce používání jednorázových dávek v případě specifických situací a v otázce testování dávek dle složení rodiny (více kritérií).

Jak by měl stát přistupovat k finanční podpoře rodin? (N=98) v %

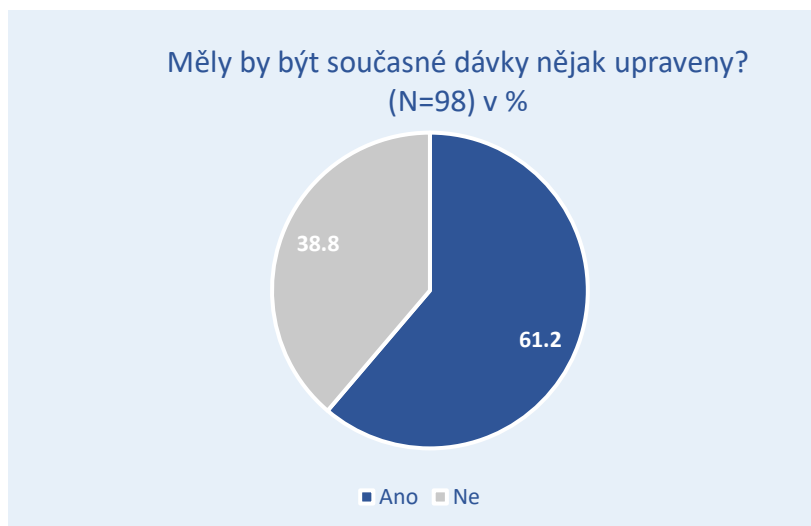
Dvě třetiny odborníků (72 %) si ale myslí, že by stát v současné situaci neměl zavádět nové dávky na podporu rodin s dětmi. Ti, kteří si myslí opak, navrhují, aby se stát zaměřil na podporu rodin, kde se kumuluje více znevýhodnění najednou, na vyšší flexibilitu dávek vázaných na specifické situace (jako prevence zadlužení rodiny), mimořádnou podporu při ztrátě zaměstnání z důvodu pandemie COVID-19 (doba nouzového stavu), zálohové výživné nebo sociální bezúročné půjčky.

Měl by stát zavádět nějaké nové dávky na podporu rodin s dětmi? (N=98) v %

Na rozdíl o zavádění nových dávek, kde odborníci nechtějí současný stav měnit, je 61 % odborníků přesvědčeno, že současná dávka je třeba upravit. Tento názor zastávají nejvíce odborníci, kteří pracují v terénu s rodinami (71 % z nich).

K této otázce také odborníci uvedli nejvíce komentářů z celého dotazníku, jejich variabilita byla vysoká a koresponduje s nízkou přehledností dávek pro rodiny. Nejčastěji se objevují komentáře ohledně zlepšení testování potřebnosti dávky, zdůraznění, že by dávky měly mít pro rodiny motivační efekt, zvýšení přídatku na péči u dětí, zvýšení pěstounských dávek pro prarodiče, zvýšení pružnosti poskytnutí dávky rodině, vyšší individualizace dávek (dle potřeb rodiny), zjednodušení administrativy dávek, propojení dávek a sociálních služeb.

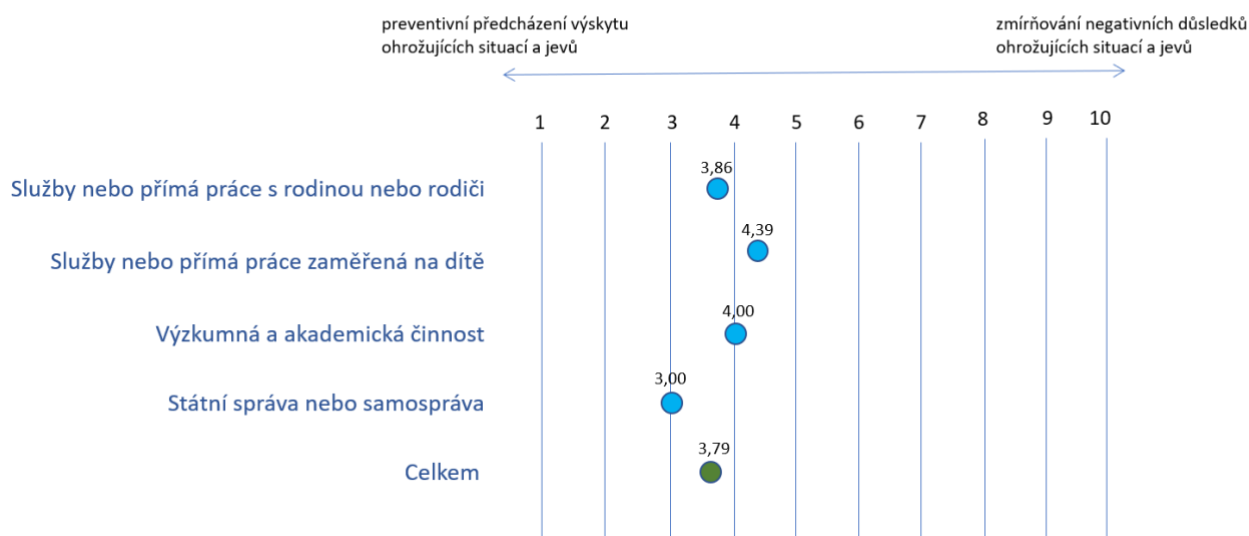

6.4. Priority státu z pohledu odborníků

V poslední části druhého dotazování byli odborníci vyzváni k formulaci doporučení, jaké aktivity a služby pro rodiny s dětmi by měl stát v současné době, v souvislosti s pandemií COVID-19, podporovat. Dotazování proběhlo ve třech rovinách uvažování: na ose předcházení problémů – řešení problémů; na ose plošná podpora – cílená podpora a na ose služby – dávky.

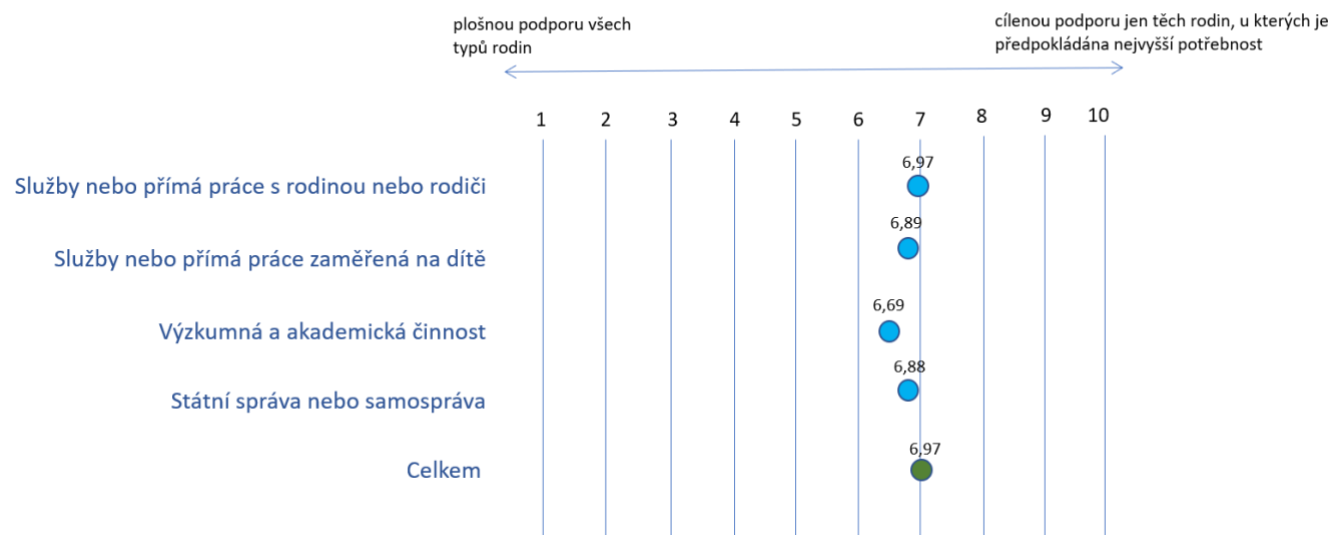
Všichni odborníci doporučovali, aby se stát věnoval spíše preventivnímu předcházení problémům než řešení důsledků těchto problémů. Pracovníci státní správy a samosprávy kladou na preventivní aktivity větší důraz než ostatní odborníci, pracovníci z terénu, kteří pracují s dětmi, preferují prevenci jen velmi mírně oproti řešení problémů, mají nejméně vyhraněný názor, zda by se stát měl věnovat preventivním aktivitám, nebo řešení problémů.

Stát by měl v následujících měsících klást větší důraz na ... (N=98)

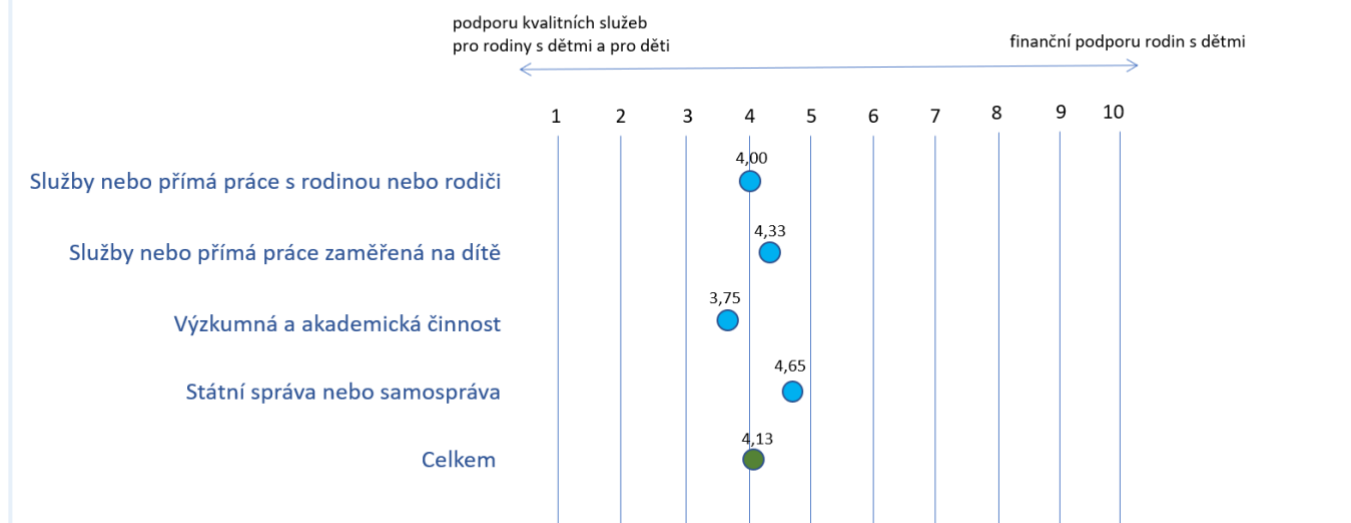
Odborníci již v otázce ohledně typu dávek, které by měl stát používat, vyjádřili přesvědčení, že by stát měl více pracovat s podporou, u které se testuje potřebnost pomoci u rodin. Tato přesvědčení se zrcadlí i v doporučení státu v otázce, zda upřednostňovat plošná opatření, která se dotknou všech rodin s dětmi, nebo opatření, která budou cílena na rodiny s největší potřebou pomoci. V této otázce jsou odborníci z různých oblastí víceméně ve shodě a doporučují zaměřit se spíše na opatření, která podporují nejvíce potřebné rodiny.

Stát by měl v následujících měsících klást větší důraz na... (N=98)

V otázce, zda by stát měl věnovat více pozornosti službám pro rodiny s dětmi, nebo finanční podpoře těchto rodin, se shodnou méně. Pracovníci státní správy a samosprávy jsou v této věci spíše nerozhodní, vidí důležitost obou typů podpory podobně. Ke službám vyjádřili největší příklon výzkumníci a akademici.

Stát by měl v následujících měsících klást větší důraz na ... (N=98)

V závěrečné otázce byli odborníci požádáni, aby ohodnotili smysluplnost investic do dílčích oblastí podpory rodin s dětmi s ohledem na dopady pandemie COVID-19 na tyto rodiny.

Jako nejpřínosnější vidí odborníci investice do rozvoje sociálního bydlení. S ohledem na jejich odhad vývoje problémů se ztrátou bydlení očekávají výrazný nárůst tohoto problému v následujících měsících a s ohledem na to, že ztrátu bydlení považují za jeden z nejvíce ohrožujících faktorů, je tato jejich volba zcela logická.

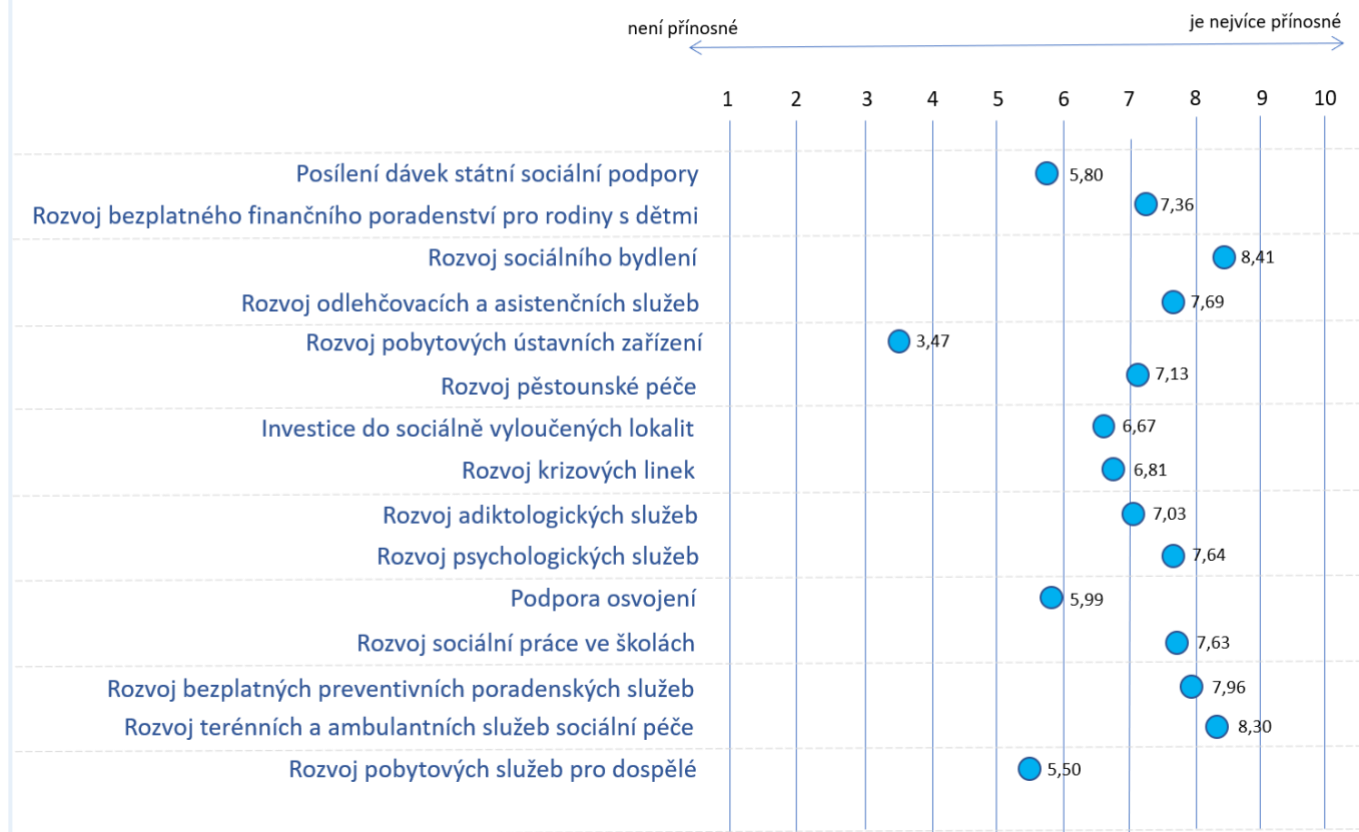
Jako velmi smysluplnou vidí také investici do rozvoje terénních a ambulantních služeb pro rodiny s dětmi, jako je například sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi, kterou odborníci považují pro následující období pro rodiny s dětmi za jednu z nejdůležitějších. U této služby však také očekávají jedny z největších problémů, především v souvislosti s její finanční stabilitou.

Jako třetí nejmýsluplnější investici hodnotí odborníci investice do bezplatných preventivních poradenských služeb. V detailních komentářích zmiňují především krizová centra pro děti a finanční poradenství.

V rámci srovnání jednotlivých dílčích oblastí podpory odborníci hodnotili jako výrazně nejméně přínosnou investici do rozvoje pobytových ústavních zařízení, což koresponduje také s jejich názorem na důležitost jednotlivých služeb pro rodiny, kdy se školská, zdravotnická i sociální pobytová zařízení umísťovala na zadních pozicích.

Za méně přínosné investice než do ostatních oblastí považují také investice do posílení dávek státní sociální podpory, do podpory osvojení a rozvoje pobytových služeb pro dospělé.

Jak je podle Vás smysluplná podpora a investice do následujících opatření s ohledem na jejich přínos pro rodiny s dětmi v této době? (N=98)

Odborníci měli možnost také zformulovat poučení, která bychom si z první vlny pandemie COVID-19 měli odnést. Nejčastěji se objevovaly tyto názory:

- Karanténní opatření potvrdila existující nedostatky systému detekce ohrožených dětí
- Karanténní opatření výrazně ukázala vysokou administrativní náročnost a nepružnost procesu zajištění podpory pro ohroženou rodinu (např. MOP)
- Zastavené poskytování služeb způsobovalo kritické situace v rodinách a nemělo by se opakovat
- Nově objevené možnosti online komunikace a konzultací, online vzdělávání a online konferencí se osvědčily i v rámci sociální práce s rodinou
- Ukázala se důležitost sociální práce na školách

Kapitola 7.

Hlavní poznatky

7. Hlavní poznatky

Skupina odborníků z různých oblastí podpory rodiny s dětmi odpovídala ve dvoukolovém dotazníkovém šetření na řadu otázek týkajících se očekávaného vývoje situace rodin s dětmi a situace služeb pro tyto rodiny, a to v následujících měsících v souvislosti s pandemií COVID-19.

První dotazy se týkaly změn postojů, podle většiny odpovědí zkušenost s událostmi kolem COVID-19 nebude mít na postoje výrazný vliv. Zlepšení očekávají odborníci v případě péče o vlastní zdraví, kde se téměř 17 % z nich domnívá, že dojde dokonce k výraznému zlepšení, a dalších 65 % očekává zlepšení. Dále očekávají zlepšení citlivosti k potřebám blízkých lidí a větší zapojení rodičů do vzdělávání dětí. Naopak nejhorší posun z nabízených možností očekávají v případě ochoty podporovat neziskové organizace, kde 6 % z nich očekává dokonce výrazné zhoršení. Zhoršení se obávají také v případě citlivosti k potřebám jiných skupin a k projevům domácího násilí.

Situace rodin

Další část dotazování byla zacílena na situaci rodin. Největší nárůst problémů v rodinách s dětmi odborníci očekávají v souvislosti se zhoršující se ekonomickou situací: ztráta zaměstnání, snížení příjmu a ztráta bydlení.

Kromě finančních problémů očekávají odborníci největší nárůst problémů spojených s vyčerpáním rodičů, se závislostmi souvisejícími s užíváním telefonu nebo počítače a s psychickým onemocněním nebo depresí členů rodiny.

Výskyt problémů predikují odborníci rozdílně pro různé typy rodin. Ztráty bydlení se nejvíce obávají v případě rodin samoživitelů. Rodiny samoživitelů obecně považují odborníci za nejzranitelnější, budou podle nich čelit výrazně větším problémům než ostatní rodiny, a to i v oblastech, které s finanční a majetkovou situací přímo nesouvisí, jako jsou závislosti nebo rizikové chování dětí.

Rodiny, kde žijí dva rodiče, považují obecně odborníci za nejméně ohrožené rodiny. K těmto rodinám řadí i pěstounské rodiny, které dokonce v některých případech vidí jako méně ohrožené než všechny ostatní typy rodin (např. vztahové problémy nebo finanční problémy). Je tomu tak především u problémů, které se týkají bezprostředně vlastností a chování rodičů. U problémů, které se týkají dětí, jako jsou např. výchovné problémy, vidí odborníci pěstounské rodiny naopak jako ohroženější.

Specificky se jeví v očích odborníků také tzv. složené rodiny, jejichž ohroženost je v některých případech hodnocena níže, podobně jako u klasických rodin, a v jiných případech vysoko, podobně jako u rodin samoživitelů. Odborníci u nich očekávají především růst problémů spojených se vztahy v rodině, závislostmi a problémovým chováním dětí.

Vedle očekávané frekvence výskytu problémů je důležité zvažovat také míru dopadu dané rizikové situace na rodinu s dětmi. Nejvýraznější dopad má podle odborníků ztráta bydlení. Výrazný dopad na rodinu má také fyzické a psychické násilí v rodině nebo závislost na alkoholu. Obdobně velký dopad má i fyzické nebo psychické vyčerpání rodičů a ztráta zaměstnání. Jde bohužel o stejné rizikové situace, u jakých odborníci očekávají nejvýraznější nárůst.

Odborníci se domnívají, že různé typy rodin mají jiné kompetence problémy řešit. Vyšší kompetenci předpokládají odborníci u rodin, kde žijí matka i otec, a to nezávisle na jejich pokrevním poutu k dětem. Obecně jako nejméně schopné řešit libovolné problémy vidí odborníci rodiny samoživitelů a rodiny pečující o dospělého nemocného člena rodiny.

Zároveň očekávají, že nejčastěji nebudou rodiny obecně schopny řešit problémy s domácím násilím, závislostmi a sociálním vyloučením, a to ani s podporou.

Odborníci neočekávají, že by se změnila struktura problémů, které rodiny řeší. Čekají však, že v důsledku zhoršené ekonomické situace dojde i ke zhoršení ekonomické situace jednotlivých rodin a vzroste výskyt souvisejících problémů. Ekonomické problémy, jejichž vyústění představuje ztráta bydlení, pak budou spouštěčem výraznějšího stresu v rodinách, který se bude odrážet ve zvýšeném výskytu psychického a fyzického násilí v rodinách, zvýšeném výskytu závislostí a zdravotních problémů rodičů. Nejvýraznější dopady se očekávají u rodin samoživitelů a u rodin, které pečují o nemocného člena rodiny.

Na základě uvedených zjištění by se proto stát měl v následujícím období věnovat především **prevenci a řešení ztráty bydlení u rodin s dětmi**. Odborníci očekávají nejvýraznější nárůst tohoto problému a zároveň jeho dopad na rodinu hodnotí jako nejzásadnější. Zároveň mají pocit, že je to jeden z problémů, který některé typy rodin málokdy vyřeší samy bez pomoci.

Pozornost by měl stát věnovat také **prevenci zadlužení rodin a ztráty zaměstnání**. Odborníci pro obě situace opět očekávají výraznější nárůst výskytu než u jiných situací, a obě patří do skupiny situací s nejvýraznějším dopadem na rodinu s dětmi.

Stát by podle odborníků měl také věnovat pozornost **prevenci a detekci fyzického a psychického násilí** v rodinách. Stejně jako u finančních problémů i u této situace očekávají častější výskyt a její dopad na rodinu hodnotí jako vysoký. Zároveň se však domnívají, že jde o problém, který všechny typy rodiny bez podpory málokdy zvládnou vyřešit vlastními silami bez podpory.

Služby pro rodiny s dětmi

Druhá část dotazování byla zaměřena na služby pro rodiny a jejich význam a situaci v následujících měsících. Zvýšenou poptávku po službách očekávají odborníci ve všech oblastech podpory. Největší nárůst poptávky předpokládají u služeb psychologů a psychiatrů, u sociálně aktivizačních služeb pro rodiny a služeb manželských a rodinných poraden.

Nárůst poptávky očekávají odborníci také u služeb, které souvisí se ztrátou bydlení: ubytoven a domů na půl cesty, a u adiktologických služeb.

Zároveň výše zmíněné služby odborníci vidí jako nejdůležitější pro rodiny. Na prvním místě to je sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi, následovaná péčí psychologa a službami manželských a rodinných poraden.

Odborníci státu doporučují, aby se prioritně zaměřil na podporu sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a na řešení sociálního bydlení, což odpovídá jejich očekávání nárůstu případů ztráty bydlení, finančních a vztahových problémů, domácího násilí nebo vyčerpání rodičů.

Odborníci očekávají, že v následujícím období budou problémy pociťovat téměř všechny služby pro rodiny. Existenční problémy předpovídají především rodinným, mateřským a komunitním centrům a sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi.

Velké problémy predikují také nízkoprahovým klubům pro děti a službám souvisejícím se sociálním bydlením: azylovým domům a domům na půl cesty. Obavy mají však odborníci také o služby, které pomáhají pečujícím rodinám, jako jsou asistenční služby, stacionáře a raná péče.

Obecně odborníci vidí jako největší ohrožení služeb problémy s nedostatkem financí a nedostatkem kvalifikovaného personálu.

Odborníci očekávají, že většina služeb pro rodinu bude mít v blízké budoucnosti problémy, především finanční a personální. Zároveň očekávají, že z důvodu zhoršení situace v rodinách, bude poptávka po těchto službách větší než doposud.

Sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi, u které odborníci očekávají jeden z nejvyšších nárůstů poptávky a zároveň největší problémy, je zároveň hodnocena jako jedna z nejdůležitějších služeb. Jako důležité služby vidí také další poradenské služby: **psychology, psychiatry a rodinné a manželské poradny**. Důležitost poradenských služeb vychází i z očekávaných problémů rodin – dluhové, finanční, vztahové a psychologické poradenství jsou odrazem očekávaných problémů rodin.

Další oblastí, která vyžaduje pozornost státu, je rozvoj **sociálního bydlení a adiktologických služeb**.

Především pro pečující rodiny, které jsou považovány za ohroženější než jiné typy rodiny, pak bude klíčová dostatečná nabídka podpůrných služeb, které umožňují především **sdílení péče** s někým mimo rodinu.

Odborníci doporučují, aby se stát věnoval spíše opatřením, která jsou **preventivního charakteru**, pomáhají problémům předcházet, než opatřením, která řeší důsledky problémů. Shodují se v názoru, že by se stát měl zaměřit více na **opatření cílená na nejvíc ohrožené skupiny rodin s dětmi** než na plošná opatření pro všechny rodiny bez ohledu na jejich situaci. Zároveň by stát měl podle **nich služby a dávky využívat vyváženě a současně**, tzn. neupřednostňovat dávky před službami.

Odborníci nejsou jednotní v názoru, zda by se měly současné služby modifikovat. Nejčastěji však hovoří o potřebě změny způsobu financování služeb pro rodiny, o potřebnosti navýšení kapacit služeb, o přesnějším vymezení obsahu služeb a jejich vzájemném propojení.

Odborníci **preferují používání testovaných dávek**, vázaných na prokazatelné specifické situace nebo přidělených na základě splnění více kritérií. Pozitivně vidí také daňové úlevy u pracujících rodičů. Odborníci také zmiňovali nepřehlednost dávkového systému a nízkou míru kontroly vyplacených dávek. Doporučují upravit současné dávky směrem k vyšší individualizaci a pružnosti a jejich propojení se službami.